

*E drejta e jetës versus Aborti.
Disa reflektime mbi abortin dhe
problematikat kryesore në Shqipëri _____*

_____ *Prof. Asoc. Dr. Erjona Canaj* _____

_____ *Dr. Afërdita Tepshi* _____

Abstrakt

E drejta për jetën është një e drejtë e paderogueshme, e pandashme dhe e patjetërsueshme e cila lidhet ngushtësisht me qenien njerëzore. E drejta për jetën për nga rëndësia renditet e para duke qenë një nga të drejtat themelore që lidhet me ekzistencën e njeriut. Për shkak të rëndësisë së padiskutueshme të saj, e drejta për jetën gëzon një mbrojtje të posaçme nga instrumentet kombëtare dhe ndërkombëtare. Ato ndalojnë heqjen në mënyrë arbitrare të jetës por në disa raste dhe në disa shtete e legjitimojnë atë, në raste specifike të përcaktuara nga vetë ligji i brendshëm sic është rasti i dënimit me vdekje ose eutanazisë, ndërsa sa i takon abortit, heqja e të drejtës së jetës diskutohet në lidhje me fetusin, si një qenie e palindur.

Aborti konsiderohet proces i rëndësishëm i jetës dhe ekzistencës së njeriut, dhe është në një konflikt të hapur dhe të vazhdueshëm në raport me jetën. Aborti është ndërprerja e zhvillimit të fetusit në mitër apo çfarëdo lindje para kohe me qëllim që të shkaktohet vdekja e fetusit. Qëllimi është që të përfundohet jeta e krijesës, që e bën abortin temë të diskutueshme edhe në ditët e sotme. Aborti në vetvete mbetet një çështje delikate. Ai prek nga ana tjetër edhe të drejtat e grave për të vendosur. Në të gjithë botën, aborti është një temë që ka provokuar shumë diskutime dhe debate të cilat vijojnë edhe sot.

E drejta e mbrojtjes së embrionit nuk garantohet plotësisht nga shumica e legjislatoreve ndërkombëtare, sepse abortin nuk e konsiderojnë akt penal, por si e drejtë e gruas që të vendosë për fatin e tij. Edhe në Shqipëri aborti rregullohet nga

ligji për ndërprerjen e shtatëzaniës dhe shëndetin riprodhues. Këto ligje respektojnë të drejtën e gruas që të marrë vendim të pavarur. Ligjet në fjalë kanë si qëllim të respektojnë në mënyrën e duhur jetën njerëzore. Gjithashtu të të garantojnë barazinë e plotë për gratë dhe t'iu përgjigjen kërkesave të arsyes publike duke mënjeluar në të njëjtën kohë efektet dhe doktrinën e tjera ideologjike apo teologjike që mund të ndikojnë mbi të me argumente të tjera.

Fjalët kyçe: e drejta e jetës, Neni 2 KEDNJ, mbrojtje substanciale, aborti, fetusit, ligji mbi ndërprerjen e shtatëzaniës dhe shëndetin riprodhues në Shqipëri, aborti selektiv, aborti në moshë të re.

1. Hyrje. Mbrojtja e jetës dhe instrumentet më të njohura ndërkombëtare

Një shoqëri bashkëkohore përmban në vetvete si interes parësor të drejtat e individit¹. Duke iu referuar zhvillimeve historike të shoqërive, preokupacioni kryesor i të drejtës ka qenë afirmimi i lirive kundrejt krijimit të legjislationit dhe strukturave juridike që nënkuptojnë në vetvete realizimin dhe garantimin e tyre. Në këtë drejtim e drejta e jetës dhe mbrojtja e saj në të gjitha drejtimet mbetet një prioritet. Po kështu, në kuadër të shoqërive bashkëkohore diskutime të shumta vijnë edhe në lidhje me mbrojtjen ose jo të fetusit dhe gjithë diskutimet lidhur me çështjet e abortit. Kuptimi që shkenca mjekësore ka për abortin është *“dhënia fund para kohe dhe shkatërrimi i fetusit të shtatëzaniës, i cili nuk është akoma i aftë për të jetuar jashtë trupit të nënës, gjatë 28 javëve të para. Dhënia fund e shtatëzaniës pas 28 javëve qubet lindje e parakohshme”*. Kuptimi mjekësor i abortit është ngritur mbi konceptet bazë mjekësore që lidhen me procesin e evoluimit të shtatëzaniës. Koncepti juridik i abortit është: *“ndërprerja e qëllimshme e procesit fiziologjik të shtatëzaniës me pasojë vdekjen e fetusit”*.

Shpesh herë termat ndërprerje e shtatëzaniës dhe abort përdoren si sinonim të njëra-tjetres; por diferenca qëndron pikërisht në faktin se koncepti i parë nënkupton vdekjen e fetusit, edhe pse kuptimi gramatikor i tij lejon një interpretim më të gjerë deri në rastin e shkakimit të lindjes së parakohshme. Aborti në legjislatione të ndryshme ka pasur rregullime të ndryshme ligjore, duke u nisur nga Kodi i Hamurabit i cili e konsideronte si faj kryerjen e abortit. Në Romë ku fenomeni i

¹ Një ndër aktet e para nëpërmjet të cilave u mundësua realizimi i mbrojtjes së të drejtave të njeriut dhe të drejtës së jetës ishte: Magna Carta (The Magna Carta) e hartuar në vitin 1215. Mbi këtë dokument u realizua hartimi i një sërë dokumentesh të tjera të rëndësishme si: Deklarata e të Drejtave të Njeriut dhe Qytetarit të Revolucionit Francez në vitin 1789 dhe më vonë Karta Amerikane e të Drejtave të Njeriut e vitit 1779. Me anë të këtyre dokumenteve u iniciua respektimi i jetës si ekzistencë dhe si proces duke mundësuar përmirësimin e jetesës dhe duke realizuar mbrojtjen e saj edhe pse e kufizuar. Ky shënoi një hap të rëndësishëm drejt sigurimit të ekzistencës dhe vazhdimësisë.

abortit ishte përhapur më shumë, fetusit nuk mbrohej nga e drejta romake sepse konsiderohej si pjesë e pandarë e trupit të nënës.

Më vonë në legjislationet që pasuan jeta e fetusit filloi të merrej në mbrojtje nga duke filluar nga Kodi i Justinianit i cili parashikonte dënime për abortin. Problemi i abortit në disa vende është lidhur dhe me pikëpamjen se fetusit do të konsiderohej një qenie e gjallë, vetëm kur ai do të kishte shpirt; kështu në Greqinë e vjetër, sipas Hipokratit, fetusit bëhej me shpirt në muajin e tretë të shtatëzaniës, ndërsa sipas Platonit dhe Aristotelit, vetëm pas lindjes.

Periodha e mesjetës ofroi një nivel më të lartë mbrojtjeje ndaj abortit, sepse në të drejtën kanonike, të drejtën franceze, të drejtën gjermane dhe angleze gjatë kësaj periudhe aborti barazohej me vrasjen dhe për këtë arsye këto të drejta parashikonin dënime të rënda deri në vdekje. Kjo tendencë pësoi një ulje nga fundi i shekullit të XVIII dhe në fillimet e shekullit të XIX, sepse u shoqërua me kundërshtime në radhët e dijetarëve dhe juristëve, duke sjellë një farë zbutjeje në dënimet. Konsiderata të tilla mund të thuhet edhe për vendin tonë duke iu referuar të drejtës zakonore².

Koncepti i të drejtave universale të njeriut, u bë i pranueshëm për të gjithë njerëzit vetëm pas Luftës së Dytë Botërore, kur nga 48 shtete u arrit marrëveshja për Deklaratën Universale për të Drejtat e Njeriut. Që atëherë, ky koncept është bërë komponent i pandashëm i sistemit të Kombeve të Bashkuara.

E drejta e jetës është sanksionuar gjithashtu edhe në akte të tjera në nivel ndërkombëtar të tilla si: Pakti Ndërkombëtar për të Drejtat Civile dhe Politike; Pakti Ndërkombëtar mbi të Drejtat Ekonomike Sociale dhe Kulturore; Konventa

² E drejta zakonore e mbron jetën e gruas shtatëzanë. Kështu, në Kanunin e Lek Dukagjinit vrasja e gruas shtatëzanë gjente rregullim juridik në seksionin e krimeve kundër jetës. (Elezi, 1983:14) Në lidhje me vrasjen e gruas shtatëzënë, normat e Kanunit të Lek Dukagjinit parashikojnë se ai që vret gruan shtatëzënë, qoftë edhe nga pakujdesia, është i detyruar të lajë çmimin e gjakut të gruas dhe të fëmijës. Çmimi i cili do të paguhet për jetën e gruas ishte 3 qese me florinj dhe çmimi për fetusin ishte i njëjlojtë, por nëse fetusit i vrasja ishte mashkull atëherë paguhej dyfishi. Kanuni i Labërisë nuk lejonte të vritej gruaja ose vajza shtatëzënë, nga marrëdhënie jashtëmartesore, pa lindur foshnjën dhe pas lindjes ajo vritej nga prindërit e saj. Në periudhën e Republikës dhe të Monarkisë normat e të drejtës penale përmbanin ndëshkime shumë të rrepta në lidhje me vrasjen e gruas shtatëzënë. E drejta penale socialiste, siguronte mbrojtjen e plotë juridike penale të jetës së personit nga krimet kundër jetës. Kodi Penal i vitit 1952 u kushtonte kreun e IV krimeve kundër personit duke parashikuar llojet e ndryshme të vrasjeve, midis të cilave edhe vrasjen në rrethana të cilësuar ku hynte edhe vrasja e gruas shtatëzënë. Ky qëndrim gjeti pasqyrim të plotë edhe në Kodin Penal të vitit 1977 sepse ky sistem ishte ndërtuar mbi bazën e rëndësisë së marrëdhënieve shoqërore që mbroheshin nga legjislationi penal. Në krimet kundër personit, vendin e parë dhe kryesor e zinin krimet kundër jetës dhe në nenin 84 të këtij Kodi parashikohej figura e veprës penale të vrasjes së gruas duke e ditur që është shtatëzënë. Shih Elezi I., (2002) *Mbrojtja e të drejtës për të jetuar- si e drejta më themelore e njeriut*, kumtesë në Konferencën Kombëtare “Shteti dhe shoqëria civile në mbrojtje të të drejtës së jetës”. Elezi, I. 2009, E Drejta Penale, pjesa e posacme, ERIK.Tirane.

Amerikane për të Drejtat e Njeriut; Konventa Afrikane; Konventa e New York-ut për mbrojtjen e fëmijëve e vitit 1989 etj³.

Përveç instrumenteve universale për mbrojtjen e të drejtave të njeriut, gjithashtu janë zhvilluar edhe disa sisteme rajonale të të drejtave të njeriut, të cilat zakonisht ofrojnë standarde më të larta për të drejtat dhe implementimin e tyre. Përparësia e sistemeve rajonale qëndron në mundësinë e tyre për adresim më efektiv të ankesave. Po ashtu, gjykatat nxjerrin vendime të karakterit të detyrueshëm për kompensim dhe, në përgjithësi, rekomandimet e Komisioneve për të Drejtat e Njeriut merren seriozisht nga ana e shteteve. Mund të ndodhë që shtetet jo vetëm të interpretojnë dhe sqarojnë dispozitat e instrumenteve për të drejtat e njeriut, por edhe të ndryshojnë legjislacionin e tyre të brendshëm, me qëllim të harmonizimit të tyre me detyrimet ndërkombëtare për të drejtat e njeriut. Për më tepër, sistemi rajonal ka tendencë të jetë më sensitiv ndaj problemeve kulturore dhe fetare, nëse ekzistojnë arsye të tilla. Sistemi evropian i të drejtave të njeriut ka tri nivele, sistemin e Këshillit të Evropës, Organizatën për Siguri dhe Bashkëpunim në Evropë dhe Bashkimin Evropian. Duke përjashtuar OSBE-në, për shkak të natyrës së të drejtave që ajo mbron (në mënyrë të veçantë për minoritetet)⁴, përgjithësisht në fokusohemi tek sistemi evropian i të drejtave të njeriut i cili është sistemi më i përpunuar rajonal dhe përfshin Bashkimin Evropian dhe Këshillin e Evropës. Ai është zhvilluar si reagim ndaj shkeljeve masive të të drejtave të njeriut gjatë Luftës së Dytë Botërore. Thelbin e rendit ligjor evropian e përbëjnë të drejtat e njeriut, sundimi i ligjit dhe demokracia pluraliste. Këshilli i Evropës⁵, ashtu dhe Bashkimi Evropian në sektorë më specifike, kanë arritur të krijojnë një legjislacion i cili siguron njohjen dhe mbrojtjen e të drejtave të njeriut.

KEDNJ – ja përfaqëson aktin e parë të Këshillit të Evropës që merret me mbrojtjen e të drejtave të njeriut. Që nga krijimi i saj Konventa i është nënshtuar disa ndryshimeve dhe amendimeve të cilat kanë shërbyer si baza e krijimit të shumë konventave të tjera nga ana e Këshillit të Evropës. Konventa është plotësuar

nga protokollet shtesë që kanë shërbyer për forcimin e mekanizmave për mbrojtjen e të drejtave të njeriut⁶.

Ndërsa Bashkimi Evropian ka në themel vlerat e respektimit të dinjitetit të njeriut, lirisë, demokracisë, barazisë, shtetit të së drejtës dhe respektimit të të drejtave të njeriut (neni 2 TBE)⁷. Megjithatë, siç u theksua edhe në paragrafin pararendës, traktatet kanë pasur mungesa në njohjen e të drejtave themelore të njeriut. Një rol shumë të rëndësishëm në njohjen dhe zhvillimin e këtyre të drejtave ka luajtur Gjykata Evropiane e Drejtësisë (GJED). Prurjet e jurisprudencës u konfirmuan më pas edhe nga traktatet. Gjykatës së Drejtësisë i është dashur të mbushë këtë mangësi të traktateve⁸. Ajo ka elaboruar në mënyrë të vazhdueshme mbrojtjen e të drejtave të njeriut, derisa ato gradualisht u njohën në mënyrë të shprehur edhe nga traktatet⁹.

⁶ Akandji-Kombe Jean-Francois, (2005), *Detyrimet pozitive sipas Konventës Evropiane të Drejtave Të Njeriut. Udhërrefyes për përdorimin e Konventës Evropiane të Drejtave të Njeriut*, Këshilli i Europës, Manual i të drejtave të njeriut, fq. 20-35. Council of Europe (ed.) (2000) *Human Rights in International Law*, Basic texts. Strasbourg: Council of Europe Publishing. Konventa Evropiane për Mbrojtjen e të Drejtave dhe Lirive Themelore të Njeriut Dobjani E., (2002) Fjala e hapjes në Konferencën Kombëtare “Shteti dhe shoqëria civile në mbrojtje të të drejtës së jetës”, mbajtur në Konferencën Kombëtare, “Shteti dhe shoqëria civile në mbrojtje të të drejtës së jetës”, Tiranë, Luarasi.

⁷ Shih Craig-De Burca, (2013), *E drejta e Bashkimit Evropian*, Oxford (perkt. AIIS). Buonnano, L., & Nugent, N., (2013). *Politikat dhe proceset e politikave të Bashkimit Evropian*, Kosovë: Universum Press; Canaj E.,- Bana S., (2014) *E drejta e Bashkimit Evropian*, Tiranë. *Version i konsoliduar i Traktatit të Bashkimit Evropian dhe i Traktatit të Funkcionimit të Bashkimit Evropian*, (2011), Ministria e Integritimit, Tiranë. Lazowski A., Bushati A., (2014) *Bazat e së drejtës evropiane*, Tiranë; Klaus-Dieter Borchardt, (2011) *ABC-ja e së drejtës së Bashkimit Evropian*. Ministria e Integritimit, Tiranë; Paskal Milo (2002), *Bashkimi Evropian, Ideja, Integritimi, Identiteti, E ardhmja*, Tiranë; *Fjalorth per integrimin evropian, institucionet dhe politikat e Bashkimit Evropian* (2010), Ministria e Integritimit, Tiranë, fq.3-173.

⁸ *(Version i konsoliduar i Traktatit të Bashkimit Evropian dhe i Traktatit të Funkcionimit të Bashkimit Evropian*, (2011).

⁹ Vetëm me Traktatin e Maastricht-it u aprovua neni “F” (aktualisht neni 6) që, në paragrafin 2, konfirmon se “Bashkimi Evropian respekton të drejtat themelore të cilat janë garantuar nga Traktati i Romës në vitin 1950 mbi të drejtat e njeriut dhe liritë themelore, si dhe të traditave kushtetuese të përbashkëta të shteteve anëtare, si parime të përgjithshme të së drejtës komunitare”. Por, norma shtesë në Traktatin e Maastricht-it nuk ishte e mjaftueshme.” Kjo fushë u rishikua më vonë edhe me Traktatin e Amsterdimit. Rëndësia e të drejtave themelore në ndërtuesën evropiane është forcuar dhe respektimi i tyre garantohet në disa drejtime. Neni i ri “f” i Traktatit të BE-së përmban në paragrafin e parë referimin te “parimet e lirisë, të demokracisë, të respektit të të drejtave të njeriut dhe të lirive themelore, si dhe të shtetit të së drejtës, parime të përbashkëta për shtetet anëtare”, mbi të cilat është themeluar Bashkimi Evropian. Nga ana tjetër, neni “O” sanksionoi respektimin e parimit të sipërpërmendur si kusht për të aderuar në Bashkimin Evropian. Me kalimin e viteve dhe statusi i të drejtave të njeriut në sistemin ligjor të BE-së ka ndryshuar në mënyrë rrënjësore. Një përf forcim i të drejtave themelore haset edhe me ndryshimet që i sjell së fundi Traktati i Lisbonës neni 6 TBE. Sipas këtij neni: “1. Bashkimi njëh të drejtat, liritë dhe parimet e sanksionuara në Kartën e të Drejtave Themelore të Bashkimit Evropian, të 7 dhjetorit të vitit 2000, të miratuar më 12 dhjetor të vitit 2007, në Strasburg, e cila ka të njëjtën vlerë juridike si dhe traktatet. Dispozitat e Kartës nuk i zgjerojnë në asnjë mënyrë kompetencat e Bashkimit Evropian, të përcaktuara në traktate. Të drejtat, liritë dhe parimet e Kartës interpretohen konform dispozitave të përgjithshme të titullit VII të Kartës, të cilat rregullojnë interpretimin dhe aplikimin e saj, si dhe duke pasur parasysh shpjegimet, të cilave i referohet Karta, që tregojnë burimet e këtyre dispozitave.

² *Bashkimi Evropian anëtarësohet në Konventën Evropiane për të drejtat dhe liritë themelore të njeriut. Ky anëtarësim nuk ndryshon kompetencat e Bashkimit Evropian të përcaktuara në Traktate.*

³ Weston, Burt H. - Stephen P. M., (1999) *The Future of International Human Rights*. New York: Transnational. Akandji-Kombe Jean-Francois, (2005), *Detyrimet pozitive sipas Konventës Evropiane të Drejtave Të Njeriut. Udhërrefyes për përdorimin e Konventës Evropiane të Drejtave të Njeriut*, Këshilli i Europës, Manual i të drejtave të njeriut, fq. 20. Janis, M. (2000). *E drejta evropiane e të drejtave të njeriut*. Prishtine. Gruda, Z. (2000). *Mbrojtja ndërkombëtare e të drejtave të njeriut*. (Volumi 1&2), Prishtinë: TIMEGATE.

⁴ OSBE-ja është një organizatë e posaçme, e cila në vitin 1994 ka zëvendësuar Konferencën për Siguri dhe Bashkëpunim të Evropës. Ajo nuk ka ndonjë kartë ligjore ose akt ligjor ndërkombëtar të detyrueshëm, ndërsa deklaratat dhe rekomandimet e saj janë vetëm të natyrës politike dhe nuk janë të detyrueshme për shtetet.

⁵ Këshilli i Evropës u themelua në vitin 1949, pas Luftës së Dytë Botërore dhe synimi i tij është të krijojë një hapësirë demokratike e juridike të përbashkët për mbrojtjen e të drejtave dhe lirive themelore të njeriut, dhe për këtë arsye, në vitin 1950, në Romë, shtetet Palë të Larta Kontraktuese miratuan Konventën Evropiane për të Drejtat e Njeriut (KEDNJ).

2. Metodologjia e studimit

Objektivi i këtij punimi është që të japë një ide më të qartë të trajtimit të drejtës së jetës në rastet e fetusit dhe çështjet e abortit në nivel evropian dhe në Shqipëri. Aborti në moshë të vogël dhe aborti selektiv janë dy çështjet që prekin në mënyrë të drejtpërdrejtë vendin tonë.

Ky studim është i bazuar në disa metoda të kërkimit shkencor. Një ndër metodat e përdorura është *metoda e analizës së legjislacionit*. Normat juridike në sistemin tonë ligjor janë të sanksionuara në kushtetutë, kode, ligje. Analizimi i normave juridike dhe e vendime të gjykatave na ka ardhur në ndihmë për trajtimin e këtij studimi. Gjithashtu në aka shërbyer edhe për të sqaruar dhe paqartësitë e normave, vendosjen e tyre në një rend koherent dhe analiza e ndërveprimit të normave të brendshme me ato ndërkombëtare. Pjesë e rëndësishme ka qenë dhe analiza e legjislacionit ndërkombëtar duke mundësuar një krahasim me sistemin e brendshëm në lidhje me të drejtën e jetës dhe çështjet e abortit. Gjatë hartimit të punimit kam përdorur metodat shkencore bashkëkohore. Kemi përdorur *metodën e kërkimit doktrinar* e cila konsiston në gjetjen e literaturës së përshtatshme për realizimin e punimit në përputhje me objektin e tij. Gjithashtu, ndër metodat e përdorura janë edhe metoda *empirike* dhe ajo *krahasimore*. Përmes metodave kërkimore dhe shkencore është tentuar nxjerrja në pah e karakteristikave dhe parimeve kryesore të së drejtës së jetës dhe abortit.

Një metodë tjetër po aq e rëndësishme është *metoda cilësore e intervistës* e realizuar kjo në funksion të problematikave kryesore që hasen në Shqipëri lidhur me trajtimin e fetusit dhe abortit. Intervista është zhvilluar në funksion të evidentimit në praktikë të problematikave që lidhen me abortin në vendin tonë. Metoda e *analizës së praktikës gjyqësore* është përdorur në punim me synimin për të parë mënyrën e interpretimit dhe zbatimit në praktikë të normave ligjore në lidhje me mbrojtjen e të drejtës së jetës dhe abortit¹⁰.

¹⁰ *drejtat themelore të sanksionuara nga Konventa Evropiane për liritë dhe të drejtat themelore të njeriut dhe ato që rezultojnë nga praktikat kushtetuese të përbashkëta të shteteve anëtare janë pjesë e së drejtës së Bashkimit Evropian si parime të përgjithshme*. Craig-De Burca, (2013), *E drejta e Bashkimit Evropian*, Oxford (perkth. AIIS). Buonnano, L., & Nugent, N., (2013). *Politikat dhe proceset e politikave të Bashkimit Evropian*, Kosovë: Univerzum Press; Canaj E., - Bana S., (2014) *E drejta e Bashkimit Evropian*, Tiranë. *Version i konsoliduar i Traktatit të Bashkimit Evropian dhe i Traktatit të Funksionimit të Bashkimit Evropian*, (2011), Ministria e Integritimit, Tiranë. Lazowski A., Bushati A., (2014) *Bazat e së drejtës evropiane*, Tiranë; Klaus-Dieter Borchardt, (2011) *ABC-ja e së drejtës së Bashkimit Evropian*. Ministria e Integritimit, Tiranë; Paskal Milo (2002), *Bashkimi Evropian, Ideja, Integritimi, Identiteti, E ardhmja*, Tiranë; *Fjalorth për integritimin evropian, institucionet dhe politikat e Bashkimit Evropian* (2010), Ministria e Integritimit, Tiranë, fq.3-173.

¹⁰ Intervistat janë shtrirë në dy spitale shtetërore në rrethin e Tiranës dhe në disa klinika private në rrethin e Tiranës dhe të Durrësit. Të intervistuarit janë mjekë obstetër gjinekologë. Rezultatet e këtyre intervistave janë përpunuar për të nxjerrë të konkluzione dhe rekomandime.

3. Rishikimi i literaturës

Çështjet që lidhen me të drejtat që gëzon fetusit kanë bërë që të ngrihen debate dhe diskutime të shumtapër lejimin apo jo të abortit, pra, ndërprerjen e shtatëzanisë. Koncepti i “*të qenurit shtatzënë*” nuk është term shkencor, por është një term informal i cili i referohet procesit të fertilizimit. Studime të ndryshme me karakter mjekësor kanë vërtetuar se një numër i konsiderueshëm shtatëzanish përfundojnë në aborte të padëshirueshme. Ende sot komuniteti shkencor dhe ai mjekësor nuk kanë arritur të na ofrojnë një përcaktim të saktë në lidhje me momentin e fillimit të jetës. Konsensusi është gjetur vetëm në lidhje me fazat e progresit të shtatëzënisë së gruas.

Në këtë artikull kemi trajtuar të drejtën e jetës, legjislacionin ndërkombëtar dhe shqiptar edhe në rastin e fetusit. Analizën tonë e kemi filluar me një vështrim të përgjithshëm mbi të drejtën e abortit dhe kuptimit ligjor të së drejtës së fetusit për të jetuar, nga ku janë ngritur diskutime dhe polemika të ndryshme, siç është pyetja: “kur fillon jeta” dhe “kur mbaron ajo”. Duke u mbështetur në doktrinën dhe praktikën gjyqësore të huaj dhe të Gjykatës së Strasburgut, si dhe në legjislacionin shqiptar këto pyetje kanë marrë përgjigje të ndryshme.

Pasi kemi analizuar këto çështje, trajtesa ka kaluar në një tjetër këndvështrim, ku fokus të veçantë i kemi dhënë të drejtës së gruas për të ndërprerë shtatëzaninë dhe e drejta e fetusit për të jetuar. Të njëjtën trajtesë kemi bërë edhe në rastin e kundërt, ku kemi trajtuar aspektet penale të ndërprerjes së shtatëzënisë pa pëlqimin e gruas. Duke analizuar këtë të drejtë në vendin tonë, kemi konstatuar se problematikat në vendin tonë lidhen me abortin selektiv si dhe abortin në moshë të re, problematika të cilat trajtohen gjerësisht në këtë studim.

E drejta e jetës është parashikuar në nenin 2 të KEDNJ-së sipas të cilit:

“1. E drejta e çdo njeriu për jetën mbrohet me ligj. Askujt nuk mund t’i merret jeta qëllimisht, me përjashtim të rastit kur zbatohet një vendim gjyqësor me vdekje, pas dënimit për një krim për të cilin ky dënim është parashikuar me ligj.

2. Marrja e jetës nuk konsiderohet të jetë shkaktuar në kundërshtim me këtë nen në rastet kur ajo vjen si pasojë e përdorimit të forcës, që është jo më shumë se absolutisht e nevojshme:

a. në mbrojtje të çdo personi nga dhuna e paligjshme;

b. për të kryer një arrestim të ligjshëm ose për të parandaluar arratisjen e një personi të cilit i është hequr liria ligjrisht;

c. për të kundërshtuar, në përputhje me ligjin, një trazirë ose kryengritje.”

Neni 2 përmban dy elementë thelbësorë që pasqyrohen në dy paragrafët e tij: një detyrim të përgjithshëm për të mbrojtur të drejtën për jetën “me ligj” (paragrafi 1) dhe ndalimin e privimit të jetës në rastet përjashtuese (paragrafi 2)¹¹.

Ajo që përbën një nga elementet më të rëndësishëm dhe më interesante të Konventës Europiane të të Drejtave të Njeriut, është se të gjitha të drejtat e përmendura më lart në strukturimin e saj janë të përfshira nën rolin themelor të dy dispozitave që garantojnë, të parashikuara nga neni 1 dhe neni 13 i Konventës. Konkretisht, me anë të Nenit 1 të gjitha shtetet anëtare marrin përsipër që t’u sigurojnë të gjithë individëve, pra jo vetëm shtetasve të tyre, që gjenden nën juridiksionin e tyre të drejtat e parashikuara nga Titulli I i Konventës, dhe me anë të Nenit 13 ato angazhohen t’u japin këtyre individëve mundësitë për ankim efektiv për vënien në vend të shkeljes eventuale të këtyre të drejtave¹². Konventa nuk jep një përcaktim të qartë për jetën, gjithashtu ajo nuk përcakton kufijtë e fillimit dhe të përfundimit të mbrojtjes që kjo Konventë i bën të drejtës së jetës. Për këtë arsye por dhe për shkak të mungesës së një kompromisi ligjor në nivel evropian dhe shkencor në lidhje me çështjen, tashmë i përket hapësirës së vlerësimit të Gjykatës Europiane të të Drejtave të Njeriut. Sipas Gjykatës shtetet duhet të shohin Konventën si një “*instrument jetik që duhet të interpretohet nën dritën e kushteve të ditëve të sotme*”. Të drejtat dhe liritë e sanksionuara në Konventën Europiane të të drejtave të Njeriut u bënë objekt i shqyrtimit të Gjykatës Europiane të të Drejtave të Njeriut në raport me çdo të drejtë të cënuar në të. Gjykata Europiane e të drejtave themelore të Njeriut është kompetente që të kontrollojë dhe sigurojë respektimin e së drejtës në interpretimin dhe zbatimin e normave të përcaktuara në KEDNJ nga ana e institucioneve legjislativë dhe ekzekutive të Palëve të Larta Kontraktuese. Kjo Gjykatë, nëpërmjet numrit dhe gamës shumë të madhe të çështjeve, që ka trajtuar dhe që ka zgjidhur, i ka dhënë vetë Konventës një hapësirë dhe shtrirje, me të vërtetë të madhe për nga pikëpamja e zbatimit të neneve të saj. Jurisprudenca e Gjykatës Europiane për të Drejtat e Njeriut thekson se e drejta e individit për jetën mbrohet nga neni 2 i KEDNJ-së, por njëkohësisht, edhe nga neni 8 i kësaj Konvente nën i cili mbron dhe garanton dhe të drejtën e individit për “jetë private dhe familjare”. Ky nen ka për qëllim ndalimin e ndërhyrjes së shtetit në jetën private dhe familjare të individëve. Në vitin 1976 Komisioni për të drejtat e njeriut, ka konstatuar se neni 8 i KEDNJ-së është i zbatueshëm për çështjet e abortit pasi legjislati përmes të cilit rregullohet ndërprerja e shtatëzanisë prek

¹¹ Daci, J. (2011). *Të drejtat e njeriut*. botimi i III, Tiranë: Julvin 2. Ilir Panda, (2002) *E drejta e jetës sipas Konventës europiane për të drejtat e njeriut*, kumtese e mbajtur në Konferencën Kombëtare, *Shteti dhe shoqëria civile në mbrojtje të të drejtës së jetës*, Tiranë, Luarasi. Elezi I., (2002) *Mbrojtja e të drejtës për të jetuar- si e drejta më themelore e njeriut*, kumtesë në Konferencën Kombëtare “Shteti dhe shoqëria civile në mbrojtje të të drejtës së jetës”.

¹² Shih për një analizë të detajuar të nenit 13 KEDNJ Evis Alimehmeti; Ermir Dobjani; Oriona Muçollari *Neni i 13 i Konventës Evropiane për mbrojtjen e të Drejtave të Lirive Themelore të Njeriut dhe kuadri ligjor shqiptar*. Tiranë.

sferën e jetës private, kjo sepse kur femra është shtatëzënë, jeta e saj ndërlihet ngushtë me fetusin në zhvillim.

Ky aspekt sqarohet edhe më tej pasi neni 8 të KEDNJ-së nuk mund të interpretohet se lejon të drejtën për abort, por vë theksin te e drejta e femrës për respektimin e integritetit të saj fizik dhe psikologjik, qartazi të paraparë në nocionin e “jetës private”. Në këtë aspekt, shtetet kanë detyrimin që të sigurojnë shërbimet e tyre në atë mënyrë që respekti për lirinë e profesionistëve mjekësorë në praktikë, të mos pengojë ushtrimin e të drejtës për ato shërbime për gratë shtatëzëna. Megjithatë, përfundimi i shtatëzanive përfshin jo vetëm të drejtat e nënave të ardhshme, por edhe të baballarëve. Nisur nga ky qëndrim gjyqtarë e Strasburgut arritën në përfundimin se të drejtat e mundshme të babait për respektimin e jetës së tij private dhe familjare nuk mund të interpretoheshin aq gjerë sa për të futur të drejtën e konsultimit apo të ngritjes së padisë në gjykatë lidhur me abortin e kërkuar nga bashkëshortja e tij, pasi respekti për jetën private të gruas shtatëzënë “personi kryesor lidhur me shtatëzaninë” interpretohet nga ana e Gjykatës si mbizotërues ndaj cilësdo të drejte të babait. Si përfundim, ankesa e babait në rastin *Boso* se vendimi i gruas për kryerjen e abortit nuk ishte diskutuar me të, është refuzuar si i pabazë. Praktika gjyqësore tregon se kur bëhet fjalë për interesat e dy prindërve të ardhshëm, vendimi i gruas për të mos u bërë prind mbizotëron ndaj atij të burrit për t’u bërë prind. Nëse rrezikohet integriteti trupor i nënës, mbizotërimi i të drejtave të saj për autonomi bëhet pothuajse automatik. Ndërkohë që në rastet e abortimit, Gjykata ka konstatuar se të drejtat e babait janë dytësore krahasuar me ato të nënës, pikëpamja ndryshon kur vendimi ka të bëjë me fillimin e shtatëzanisë. Në rastin *Evans*, Gjykatës i’u dha mundësia për të analizuar zbatimin e dispozitave për mbrojtjen e të drejtave të njeriut lidhur me “teknologjitë e reja riprodhuese”, dhe me të drejtat e marrëdhëniet me riprodhimin. Rasti kishte të bënte me nxjerrjen e vezëve nga vezoret e paditëses për trajtimin *in vitro* (IVF). Paditësja është ankuar se ligjet vendore lejonin ish-partnerin e saj për të tërhequr kontratën e tij për ruajtjen dhe përdorimin e vazhdueshëm të embrionit, duke ia hequr mundësinë asaj që të ketë fëmijë, me të cilin ishte e lidhur gjenetikut. Fillimisht, Gjykata konstatoi se koncepti i “jetës private” përfshin të drejtën e respektimit të vendimit për t’u bërë prind gjithashtu nënvizoi se si mashkulli, ashtu edhe femra, që i hyjnë trajtimit *in vitro* (IVF-së) meritojnë trajtim të barabartë, përkundër përfshirjes së tyre të ndryshme në procedurë dhe rrjedhimisht, ruajta dhe implantimi i vezoreve të fertilizuara kërkon dakordësinë e vazhdueshme të të dyja palëve. Kohëve të fundit kjo dispozitë është interpretuar se gjithashtu përfshin zgjedhjen se si të bëhesh prind¹³.

¹³ Tepshi A., (2016) *E drejta e jetës*. Mbrojtja e kësaj të drejte referuar nenit 2 KEDNJ. Çështjet e fetusit, abortit dhe eutanazisë. Punim doktorature on line <http://www.uet.edu.al/index.php/sq/publikimet>

Gjykata konstatoi se nocioni i autonomisë personale është parim themelor i interpretimit të garancive të parapara në nenin 8 të KEDNJ-së, prandaj, e drejta lidhur me vendimin për t'u bërë prind përfshin të drejtën e zgjedhjes së rrethanave të bërjes prind. Gjykata mendon se rrethanat e lindjes gjithsesi janë pjesë e pakontestueshme e jetës private të personit sipas kësaj dispozite.

Në Shqipëri aborti është i rregulluar sipas ligjit dhe urdhëresave të Ministrisë së Shëndetësisë për abortin. Ligji nr.8045, datë 07.12.1995 “Për ndërprerjen e shtatëzanisë” dhe Ligji nr.8876, datë 4.4.2002, “Për shëndetin riprodhues”, përfaqësojnë mjete të rëndësishme në kuadrin ligjor shqiptar, në lidhje me të drejtat riprodhuese. Ligji Nr.8045, datë 7.12.1995 “Për ndërprerjen e shtatëzanisë” përkohet nga parimi se “Çdo grua ka të drejtën e informacionit të saktë dhe të këshillimit para ndërprerjes së shtatëzanisë”¹⁴. Në këtë kuadër, një rol të rëndësishëm ushtrojnë këshillimoret që ndodhen pranë çdo lagjeje. Mjekët dhe personeli i tyre, këshillojnë gratë me të gjithë informacionin e nevojshëm. Gjithashtu, ligji lejon ndërprerjen e shtatëzanisë vetëm me pëlqimin e gruas. Gjithsesi, parashikohet se, kur është e mundur, në këshillim dhe në marrjen e vendimit për ndërprerjen e shtatëzanisë, merr pjesë edhe bashkëshorti, ose prindi.

Ligji “Për shëndetin riprodhues” parashikon se, “Çdo grua, e lirë dhe e përjashtuar nga çdo formë diskriminimi, detyrimi dhe dhune, ka të drejtë për t'u kontrolluar e për të vendosur lirisht për të gjitha çështjet që lidhen me seksualitetin e saj dhe shëndetin seksual e riprodhues”¹⁵. Gjithashtu, sanksionohet e drejta e çdo individi për të zgjedhur marrëdhënien seksuale dhe për të kontrolluar jetën riprodhuese. Kjo zgjedhje nënkupton se asnjë grua nuk mund të detyrohet të jetë shtatëzënë dhe se, çdo ndërhyrje mjekësore e lidhur me shëndetin riprodhues dhe seksual duhet të kryhet me pëlqimin e saj¹⁶. Ligji Nr.8045, datë 7.12.1995 “Për ndërprerjen e shtatëzanisë” parashikon në nenin 3 të tij se “*Ndërprerja e vullnetshme e shtatëzanisë bëhet vetëm nga mjeku specialist obstetërgjinekolog në institucione shëndetësore shtetërore e private që plotësojnë kushtet e përcaktuara në udhëzimin përkatës të ministrit të Shëndetësisë dhe Mbrojtjes së Mjedisit*”. Pra, ligji parashikon se ndërprerja e shtatëzanisë realizohet vetëm nga mjeku duke ndaluar në këtë mënyrë ndërprerjen e shtatëzanisë nga persona të paautorizuar të cilët mund ti shkaktojnë dëme serioze shëndetit të nënës. Rastet kur konsiderohet shkak shëndetësor i justifikuar janë të parashikuara në Ligjin Nr.8045, datë 7.12.1995 “Për ndërprerjen e shtatëzanisë” dhe vlerësohen me raport nga ekspertimi mjekoligjor kur:

- nga vazhdimi i shtatëzanisë dhe/ose lindja e fëmijës rrezikohet jeta ose shëndeti i gruas,¹⁷

¹⁴ Ligj nr.8045, datë 07.12.1995, “Për ndërprerjen e shtatëzanisë”, neni 2, pika 2.

¹⁵ Ligj Nr. 8876, datë 4.4.2002, “Për shëndetin riprodhues”, neni 6, pika 1.

¹⁶ Anastasi, 2013: 35.

¹⁷ Shih nenin 9 paragrafi 1 Ligjit Nr.8045, datë 7.12.1995 “Për ndërprerjen e shtatëzanisë”

- fetusi ka keqformime të papajtueshme me jetën, apo sëmundje invaliduese me trajtim të pasigurtë,¹⁸
- shtatëzania i krijon probleme psikosociale gruas,¹⁹
- shtatëzania është rezultat i përdhunimit ose një krimi tjetër seksual,²⁰
- vërtetohen arsye të tjera sociale.

Ministri i Shëndetësisë dhe Mbrojtjes së Mjedisit përcakton me udhëzim të veçantë përmbajtjen, mënyrën e hartimit dhe shpërndarjes së materialeve udhëzuese²¹. Mendojmë se e rëndësishme në këtë aspekt është vlerësimi nga ana e komisionit apo gjykatës, në bazë të kriterit të “cilësisë së jetës”, të vlerësuar edhe nga gjykata e Strasburgut, i cili gjen vend në ligjin tonë në trajtën e kriterit “të papajtueshme me jetën”. Kjo do të thotë që pasojat e keqformimit të jenë të tilla që denigrojnë të ardhmen e fëmijës dhe ulin rëndë dinjitetin e tij, si dhe i shkaktojnë vuajtje të rënda fizike dhe mendore, ankth e shqetësim. Në këtë aspekt, me keqformime të papajtueshme me jetën, apo sëmundje invaliduese me trajtim të pasigurt, të përfshihen keqformime apo sëmundje serioze dhe jo ato që janë vetëm të padëshirueshme për prindërit apo për shoqërinë.

Duke iu referuar nenit 1 të ligjit “Për ndërprerjen e shtatëzanisë” i cili parashikon se: “*Ligji garanton respektimin e çdo genieje njerëzore që në fillim të jetës*”, ky parim nuk shkelet, përveç rasteve kur është e domosdoshme dhe në kushtet e përcaktuara në këtë ligj.” Dispozitat e Kodit Penal, nga ana tjetër, nuk nxjerrin jashtë ligjit abortin në vetvete, por mbrojnë shëndetin e gruas nga praktikatat e jashtëligjshme të personelit mjekësor. Kjo edhe për arsye se në balancimin midis sakrificimit të të konceptuarit dhe të drejtës për mbrojtjen e shëndetit të gruas shtatëzënë, përparësi ka kjo e fundit. Për më tepër edhe në praktikën gjyqësore shqiptare, nuk njihet ndonjë rast ku të jetë dënues ndonjë person, kur ka shkaktuar një abort që vjen në kundërshtim me rastet dhe rregullat e parashikuara nga Ligji Nr.8045, datë 7.12.1995 “Për ndërprerjen e shtatëzanisë”. Gruaja është përjashtuar si subjekt i veprës penale, në ndryshim nga Kodi Penal i mëparshëm. Nuk ka përgjegjësi penale grua shtatëzënë kur ndërprerja e shtatëzanisë kryhet prej saj ose nga persona të tjerë, me pëlqimin e saj, jashtë rasteve të përcaktuara në ligj.

Nga sa më lart mendojmë se as legjislacioni shqiptar nuk e mbron të drejtën e jetës që me konceptimin e tij, por kur në Kushtetutë parashikohet se jeta e personit mbrohet me ligj, me person do të kuptohet vetëm çdo njeri i cili ka lindur dhe jo fetusi i ngjizur.

¹⁸ Shih nenin 9 të Ligjit Nr.8045, datë 7.12.1995 “Për ndërprerjen e shtatëzanisë”

¹⁹ Shih nenin 10 i Ligjit Nr.8045, datë 7.12.1995 “Për ndërprerjen e shtatëzanisë”

²⁰ Neni 11 Ligjit Nr.8045, datë 7.12.1995 “Për ndërprerjen e shtatëzanisë”

²¹ Neni 5 i Ligjit Nr.8045, datë 7.12.1995 “Për ndërprerjen e shtatëzanisë”

Të drejtat e fetusit kristalizohen dhe mund të ushtrohen vetëm pas lindjes²². Por, nëse fetusi lind gjallë, mund të kërkohet dëmi i shëndetit të fetusit shkaktuar nga veprimet e mjekut, para se të vinte në jetë. Në një vendim të Gjykatës së Lartë Spanjolle, mjeku u deklarua fajtor për mjekim të pakujdesshëm, pasi dështoi në dhënien e ndihmës mjekësore duke shkaktuar dëmtimin e fetusit gjatë lindjes²³. E drejta e gruas për të ndërprerë shtatëzaninë, brenda kushteve të lejuara nga ligji nuk përbën një detyrim për mjekun, i cili nuk e praktikon abortin nëse kjo vjen ndesh me parimet e tij morale, dhe ndërgjegjen.

Të njëjtin qëndrim ka mbajtur edhe ligjvënësi ynë, i cili pranon se e drejta e gruas për të ndërprerë shtatëzaninë nuk nënkupton detyrimin e mjekut për të kryer abortin²⁴. Në praktikën e huaj, detyrimi në këtë rast qëndron në referimin e pacientes në një mjek tjetër i cili pranon të kryejë ndërprerjen e shtatëzanisë²⁵. Neni 9 i Konventës Europiane së të Drejtave të Njeriut, përmban gjithashtu të drejtën e personit (mjekut) për të refuzuar, në përputhje me ndërgjegjen e tij, të kryejë abortin, ndërprerjen e trajtimit, dhënien e kontraktivëve, por duke e drejtuar pacientin në një mjek tjetër.

i) Debati bashkëkohor mbi momentin e fillimit të jetës

Neni 2 i Konventës Europiane të të Drejtave të Njeriut, përcakton detyrimin pozitiv të çdo shteti në respektimin e kërkesave për ruajtjen e jetës në sferën e shëndetit publik²⁶. Gjykata e Strasburgut ka theksuar se: “*Edhe nëse prezumohet se fetusi gëzon mbrojtje, detyrimet pozitive të shtetit nuk shkojnë deri aty sa të ofrojnë instrumente ligjore me karakter penal në rastet e eliminimit të paqëllimshëm të fetusit*”.

Po ashtu lind pyetja nëse mund të kërkohet shpërblimi për dëmtimin e fetusit shkaktuar nga veprimet e mjekut, para lindjes? A do të mbajë përgjegjësi penale mjeku, në këtë rast? Dëmtimet e fetusit, nuk mund të përbëjnë shkak për dëmshpërblim, para lindjes, për arsye se fetusi nuk ka zotësi juridike. Si rrjedhim, shpërblimi i dëmtimit të fetusit nuk mund të kërkohet, në këtë moment, për arsye se fetusi nuk ka zotësi juridike të ndarë nga zotësia juridike e nënës.

²² Vendim i datës 13.10.1992 i Gjykatës së Lartë spanjolle, Seksioni civil.

²³ Vendim i datës 19.01.1995 i Gjykatës së Lartë spanjolle, Seksioni penal.

²⁴ Ligji “Për ndërprerjen e shtatëzanisë”, neni 16: “Asnjë mjek nuk mund të detyrohet të kryejë ndërprerje të shtatëzanisë kundër vullnetit të tij.”

²⁵ White & Baldwin, 2011:116.

²⁶ Çështja “Vo kundër Francës”, që kishte të bënte me vdekjen e fëmijës së palindur të kërkueses si pasojë e një neglizhence serioze mjekësore. Sipas Gjykatës së Strasburgut, çështja e të drejtës së jetës së fetusit. i takonte të drejtës së brendshme. Por edhe nëse prezumohej që fetusi gëzon mbrojtje, detyrimet pozitive të shtetit nuk shkojnë deri aty sa të ofrojnë instrumente me karakter penal në rastet e eliminimit të paqëllimshëm të fetusit. Ankimi civil ishte teorikisht i mjaftueshëm në këtë rast.

Kur flasim për të drejtën e jetës lindin pyetje si, a është koncepti i jetës absolut, që do të thotë se fillon jeta pas një momenti të caktuar, apo është një koncept gradual -ku fetusi konsiderohet gradualisht në jetë me zhvillimin e tij? A nënkuptohet edhe fetusi kur flitet për personin? Gjykata e Strasburgut ka vlerësuar se përgjigja e pyetjes se kur fillon jeta duhet të interpretohet dhe të gjejë rregullim në të drejtën e brendshme të shteteve për shkak se së pari, ky problem nuk ka gjetur ende një përgjigje në shumicën e shteteve që kanë ratifikuar Konventën, dhe së dyti, sepse nuk ka një konsensus në nivel evropian në lidhje me përkufizimin shkencor dhe ligjor të fillimit të jetës²⁷.

Konventa nuk e qartëson se çfarë është “jeta”, ose kur dhe ku fillon apo mbaron mbrojtja e Neni 2 të Konventës. Në fakt, në mungesë të një kompromisi evropian (apo mbarë botëror) ligjor apo shkencor në lidhje me çështjen, Komisioni, gjatë kohës kur ende ekzistonte, dhe madje edhe Gjykata tani, nuk ka vullnetin për të vendosur standarde të sakta në këtë kuadër. Nga ana tjetër Gjykata e Strasburgut u shpreh se nuk ka një interpretim në lidhje me çështjen nëse një fëmije që nuk ka lindur ende mund të konsiderohet një person për qëllimet e neni 2 të Konventës Europiane për të Drejtat e Njeriut.

Gjykata në çështjen e *Vo kundër Francës* përcaktoi se “.. çështja se kur fillon e drejta për jetën i përket hapësirës së vlerësimit që Gjykata zakonisht konsideron se, Shtetet duhet të gëzojnë në këtë sferë, pavarësisht nga interpretimi i Konventës, një “instrument jetik që duhet të interpretohet në dritën e kushteve të ditëve të sotme” (...).

Arsyet për këtë përfundim së pari, janë se çështja për një mbrojtje të tillë nuk është zgjidhur brenda shumicës së vetë Shteteve Kontraktuese, veçanërisht në Francë, e cila është bërë subjekt debati dhe së dyti, se nuk ka një kompromis evropian mbi përkufizimin shkencor dhe ligjor të fillimit të jetës. ... Pra, Gjykata është e bindur se asnjë nga këto nuk janë të pranueshme, dhe madje as nuk ka mundësi, përse i përket kësaj çështjeje, që të jepet një përgjigje në mënyrë abstrakte mbi pyetjen nëse fëmija i palindur është person për qëllime të Neni 2 të Konventës.

Shtrohet pyetja kur një fetus mund të “fitojë” të drejtën e jetës? Kjo pyetje i ndan juristët në dy grupe; ata që janë në favor të abortit të cilët e drejtojnë debatin mbi çështjen se fetusi merr jetë në momentin kur lind. Kundërshtarët e konsiderojnë fetusin njeri që nga ngjizja, dhe e drejta e jetës sipas tyre nis që nga ky moment. Momenti i fillimit të jetës është një pikë kyçe në debat për ata që janë përfshirë në hartimin e ligjeve që rregullojnë abortin. Ende nuk ka ndonjë marrëveshje në lidhje me momentin e fillimit të jetës në asnjë nga shkencat që studiojnë këtë fushë si: mjekësia, filozofia apo teologjia për të përcaktuar pikërisht fazën e zhvillimit të fetusit në të cilën ai do të mbrohet nga e drejta e jetës.

²⁷ Çështja *Vo kundër Francës*, aplikim nr.53924/00.

Duke iu referuar fazave të zhvillimit të fetusit për të dhënë një vështrim të konceptimit të jetës dallojmë: *Ngjizjen*²⁸; *Zënia vend e vezës së fekunduar në miter*²⁹; *Gjallërimi*³⁰ *Ndarja e indit*³¹; *Fillimi i Aktivitetit të trurit*³² *Qëndrueshmëria e fetusit*³³ *Lindja*: kjo ne fakt, duket të jetë një datë e qartë dhe e kuptueshme, por edhe këtu ka mosmarrëveshje në pikën kur një fëmijë është i lindur. A është i tillë: kur një pjesë e foshnjës është jashtë trupit të nënës? Kur e tërë fëmija është jashtë trupit të nënës? Apo kur fetusit duhet të mbështetet në burimet e veta për t'u mbajtur gjallë?

Disa njerëz mendojnë se është absurde se e drejta e një qenie për jetën duhet të varet nga fakti nëse një qenie është e vendosur brenda ose jashtë mitrës.³⁴ Pra, siç e pamë, ka vështirësi në zgjedhjen e një pikë të saktë kur fetusit merr të drejtën për të jetuar për këtë arsye do të ishte më e drejtë të pranohet se fetusit e zhvillon apo e fiton të drejtën e jetës në mënyrë graduale. Në lidhje me këtë çështje, në kuadër të rendit juridik në shqyrtim, Komisioni dhe Gjykata në vend që të impononin një standard uniform, kanë vlerësuar dhe po vazhdojnë të vlerësojnë çështjet në lidhje me fillimin e jetës vetëm për ato dytësore, duke trajtuar çështjet një nga një, ndërsa u lënë liri të konsiderueshme Shteteve për të rregulluar vetë problemet në fjalë, përsa kohë që ata i trajtojnë ato në mënyrën e duhur, në veçanti duke i dhënë peshën e duhur interesave të ndryshme që janë në rrezik dhe duke i dhënë ekuilibrin e duhur atyre interesave. Kjo mund të vihet re nga jurisprudenca e organeve të Konventës në lidhje me ndërprerjen e shtatëzanisë. Nga pikëpamja sociale dhe morale sa më shumë i zhvilluar të jetë fetusit, aq më shumë i vështirë është aborti dhe më shumë

peshë i jepen të drejtave të fetusit në krahasim me të drejtat e nënës. Ashtu siç kemi theksuar, vende të ndryshme kanë mendime të ndryshme mbi momentin se kur fillon jeta e njeriut. Në ndryshim nga neni 4 i Konventës Amerikane mbi të Drejtat e Njeriut, e cila shprehet se “*jeta e njeriut duhet të mbrohet në përgjithësi, që nga momenti i mbetjes së gruas shtatëzënë*”, neni 2 i Konventës Europiane të të Drejtave të Njeriut (KEDNJ) hesht në lidhje me kufizimet kohore të së drejtës së jetës dhe nuk përcakton “çdonjëri” jetën e të cilit KEDNJ mbron.

Konventa nuk parashikon as momentin e fillimit të jetës së njeriut dhe nëse e drejta për jetën shtrin kufijtë e saj dhe mbi fëmijën e palindur³⁵. Ky moment bëhet pre e polemikave në çështjet e abortit. Pyetjet që ngrihen në këto raste janë: A është i ligjshëm dëmtimi i fetusit? A ka të drejtë gruaja të bëjë abort? A do të konsiderohet fetusit si qenie e gjallë? Kur mund të konsiderohet si qenie njerëzore? Po në rastet e dëmtimit të tij pa dëshirën e gruas? Sigurisht që është e nevojshme njohja e natyrës sensitive dhe emocionale të çështjeve të abortit, kundërshtimet e forta lidhur me këtë çështje, madje edhe mes vetë mjekëve. Filozofia e njeriut, eksperiencat e tij, ekspozimi i individit ndaj limiteve të ekzistencës së tij si qenie njerëzore, edukimi fetar, kuptimi individual mbi jetën, familjen dhe vlerat e tjera, standardet morale që njeriu vendos dhe mundohet të ndjekë, që të gjitha këto influencojnë e ngjyrosin mendimet dhe përfundimet e secilit për jetën dhe abortin. Ashtu si legjislacionet e shteteve amerikane, edhe legjislacionet e vendeve anëtare të KEDNJ ndryshojnë në mënyrë të konsiderueshme nga njëri tjetri lidhur me përgjigjen e pyetjes se kur fillon jeta dhe përcaktimin e nocionit “njeri”. Në fushën shkencore ka dy qëndrime mbi statusin moral të embrionit e si rrjedhojë dhe të mbrojtjes ligjore që i ofrohet: - embrionet njerëzore nuk konsiderohen qenie njerëzore, e si rrjedhojë mbrojtja që u ofrohet është relative; dhe qëndrimi i dytë, se embrionet njerëzore kanë të njëjtin status moral si qeniet njerëzore e si rrjedhojë mbrojtja që i ofrohet të dyve është e njëjtë.³⁶

ii) *Debati në Francë dhe Itali mbi të drejtën për të mos lindur veçse i shëndetshëm*

Kohët e fundit lidhur me të drejtën e jetës është konfiguruar në disa shtete të Europës e drejta e fetusit për të lindur veçse i shëndetshëm. Në fakt, jo rrallë herë gjatë shtatëzanisë mjekët kanë konstatuar se embrioni është në pamundësi për të bërë një jetë të shëndetshme pas lindjes, kjo për faktin që mund të jetë i prekur nga sëmundje të pashërueshme. Këto sëmundje pasi konstatohen duhet t'i komunikohen nënës e cila ka të drejtën për të vendosur në lidhje me vijimësinë apo për ndërprerjen e shtatëzanisë. Mosrespektimi i detyrimit të mjekut për informim

²⁸ Disa studjues dhe, në veçanti, Kisha Katolike thekson se embrioni duhet të trajtohet si një person nga konceptimi dhe kështu kundërshton abortin. Momenti i ngjizjes është një pikë krejtësisht logjike për t'u zgjedhur si fillimi i jetës njerëzore. Në këtë pikë embrioni përmban kodin gjenetik të plotë dhe ka filluar të zhvillohet si një qenie njerëzore e veçantë dhe unike. Shih Barzelatto, 2005:15.

²⁹ Ky është momenti kur veza e fekunduar është futur në mitër. Kjo ndodh rreth një javë pas konceptimit. Kjo pikë është e lehtë për të identifikuar por kjo pikë është po aq arbitrare si çdo pikë tjetër.

³⁰ Kjo është kur fetusit lëviz për herë të parë në barkun e nënës. Kjo ndodh rreth 16-17 javë pas ngjizjes. Kjo ide rrjedh nga një teori e braktisur e krishterë se ky ishte momenti që fetusit merr shpirtin e tij. Për shembull, Shën Augustini bëri një dallim midis embrionit *inanimatus*, i papajisur ende me një shpirt, dhe embrionit *animatus*, i pajisur me një shpirt. Aristoteli nxori teorinë e tij me tre faza të jetës: bimore, shtazore, racionale. Faza e jetës bimore arrihet që në konceptim, kafsha në “*animacion*”, dhe qenia racionale pas lindjes gjallë.

³¹ Kjo është koha kur indet e fetusit janë ndarë në lloje të ndryshme sipas funksionit të organeve dhe mbulon një periudhë të gjatë kohore. Kjo lloj teorie ind-ndarjeje nuk duket të ketë ndonjë status të qartë moral - kështu që zgjedhja e kësaj si datë kyçe është ndoshta për shkak se paraqitja gjithnjë e më njerëzore e fetusit shkakton ndjenjën gjithnjë e më të mbrojtjes të fetusit. Wesley, 1997:15.

³² Disa besojnë se jeta fillon me shenjën e parë të aktivitetit të trurit. Kjo është një pikë logjike, pasi ajo shënon një nga kushtet e nevojshme për të qenë i gjallë. Por, aktiviteti i trurit në këtë fazë nuk është më shumë se një kusht - kjo nuk tregon se fetusit është në fakt i vetëdijshëm.

³³ Disa studiues janë të mendimit se jeta fillon në fazën kur fetusit mund të mbijetojë jashtë mitrës. Ky është kriteri më i zakonshëm i përdorur në hartimin e ligjeve që rregullojnë abortin. Nëse një fetus mund të mbijetojë jashtë mitrës varet nga: gjendja e shkencës mjekësore; objektet mjekësore në dispozicion në një vend të caktuar kompetenca apo gadishmëria e nënës. Shih Bamgbose, 2004:48.

³⁴ Shih Almagor, 2009:25.

³⁵ Shih *Vo v. Francës* e cit.

³⁶ Kane, 2011:39.

në një rast të tillë, pengon ushtrimin e të drejtës së gruas për të zgjedhur nëse do të vazhdojë shtatzëninë apo do ta ndërpresë sipas mënyrës së parashikuar në ligj. (Scott, 1997:827) Në rastin e një fëmije me talasemi, sëmundje kjo e diagnostikuar nga mjeku që ndjek shtatzëninë e gruas, gruaja duhet të informohet për ekzistencën e kësaj sëmundjeje që të mund të vendosë nëse do të vazhdojë shtatzëninë në këto kushte apo jo.

Gjykata e Lartë Franceze, në vendimin e famshëm *Perruche* të datës. 28.11.2001 vendosi se “*Përsa i përket gabimeve të kryera nga mjeku apo laboratorit mjekësor në ekzekutim të kontratës së kujdesit mjekësor me gruan shtatzënë, cënimi i të drejtës së saj për të zgjedhur ndërprerjen e shtatzënisë, me qëllim evitimin e lindjes së një fëmije me keqformime të rënda, e legjitimon për të kërkuar shpërblimin e dëmit të verifikuar në keqformimet e fëmijës.*” Ky vendim i Gjykatës së Lartë franceze së bashku me vendimin e Gjykatës së Lartë Italiane³⁷, hapi debatin mbi të drejtën për të lindur veçse i shëndetshëm.

Ligjvënësi pas këtij qëndrimi të Gjykatës së Lartë ndërhyri duke parashikuar disa ndryshime esenciale në lidhje me këtë çështje. Kështu nuk mund të kërkohej shpërblimi i dëmit për fëmijën e lindur me keqformime nga mjeku pasi gjendja e tij nuk është provokuar apo rënduar nga gabimet e mjekut, por u legjitimua kërkesa e dëmshpërblimit nëse nëna nuk ishte informuar për shkaqet e keqformimit, me qëllim që të vendoste në lidhje me vijimësinë e shtatzënisë. Më vonë, praktika gjyqësore italiane bëri disa ndryshime duke mosnjohur të drejtën për të lindur veçse i shëndetshëm dhe mospranimin e kërkesës për dëmshpërblim³⁸. Gjykata e Lartë italiane, vendosi rrezimin e kërkesës për dëmshpërblim për fetusin e lindur të keqformuar, kjo jo për shkak të veprimeve të mjekut. Mos informimi nga ana e mjekut nuk ka lidhje shkakësore të drejtpërdrejtë pra nuk është shkak i keqformimeve të fëmijës, pasi ka influencuar në të drejtën e gruas për të zgjedhur nëse do të vazhdonte shtatzëninë ose jo³⁹. Ligji nr. 8045, datë 7.12.1995 “Për ndërprerjen e shtatzënisë” në legjislacionin shqiptar lejon kryerjen e abortit eugjenetik në raste të keqformimeve të rënda të fetusit të papajtueshme me jetën⁴⁰.

³⁷ Vendim nr.6735 datë 10.05.2002 i Gjykatës së Lartë italiane, në të cilin njihej edhe e drejta e babait të fëmijës për tu dëmshpërbllyer, si rezultat i mosinformimit nga ana e mjekut.

³⁸ Vendim nr.14488 datë 29.07.2004 i Gjykatës së Lartë Italiane, seksioni i tretë civil. “I konceptuari mund të gëzojë një të drejtë mbrojtjeje të një interesi të caktuar vetëm pas lindjes dhe të varur nga fakti i lindjes. Nëse nuk verifikohet ky fakt, mohohet edhe mbrojtja e të drejtës së garantuar. Prandaj, t’i njohësh të konceptuarit të drejtën për të mos lindur do të thote t’i njohësh një të drejtë, që në fakt nuk mund ta ushtrojë dhe që është konsumuar”.

³⁹ Vendim nr.16123 datë 14.07.2006 i Gjykatës së Lartë Italiane, seksioni i tretë civil: “Dëmi konsiderohet si humbje apo pakësim në lidhje me një gjëndje të mëparshme, që shpërblimi synon të riintegrojë. Në këtë rast, nuk verifikohet dëmi, pasi e vetmja alternativë e lindjes jo i shëndetshëm, është mosardhja në jetë”.

⁴⁰ Ligj Nr.8045, datë 7.12.1995 “Për ndërprerjen e shtatzënisë”, neni 9: “Kur komisioni gjykon se fetusit ka keqformime të papajtueshme me jetën, apo sëmundje invaliduese me trajtim të pasigurtë, vendos për ndërprerjen e shtatzënisë në çdo kohë.”

Në legjislacionin tonë parashikohet e drejta e fetusit për të lindur i shëndetshëm, por jo “e drejta për të mos lindur veçse i shëndetshëm”. Ligji nr. 8876 date 04.04.2002 “Per shendetin riprodhues” i ndryshuar rregullon organizimin dhe mbikëqyrjen e të gjitha veprimtarive që zhvillohen në fushën e shëndetit riprodhues, në institucionet shëndetësore private dhe publike, mbron të drejtat riprodhuese të individit e të çiftit dhe siguron që të drejtat riprodhuese të çdo individit të mbrohen në përputhje me ligjet dhe politikat kombëtare me principe të tjera të njohura ndërkombëtare. Ligji Nr.10 137, datë 11.5.2009 ka sjelle ndryshime në ligjin nr. 8876, datë 4.4.2002 “Për shendetin riprodhues” Në ligjin nr. 8876, datë 4.4.2002 “Për shendetin riprodhues”, jane bere disa ndryshime⁴¹. “Shëndeti Riprodhues” nënkupton mirëqenien e përgjithshme fizike, mendore, në tërësi, me mungesën e sëmundjeve e paaftësive problematike, si dhe çdo kushtëzim tjetër bazë që i nevojitet sistemit të riprodhimit për funksionet, proceset si dhe aftësinë e një jete seksuale të kënaqshme e të sigurt. Ai nënkupton aftësinë e njerëzve për t’u riprodhuar dhe lirinë e tyre për të vendosur për mënyrën dhe kohën e riprodhimit, si dhe të informohen se ku mund ta bëjnë këtë dhe ku mund të gjejnë të tilla shërbime.

4. Analiza e gjetjeve

4.1. Çështjet e abortit në Shqipëri

Kushtetuta Shqiptare sanksionon të drejtën e jetës por, nuk shprehet se në çfarë momenti fillon detyrimi i shtetit për mbrojtjen e të drejtës së jetës, nëse ky detyrim fillon që me konceptimin e fëmijës, me lindjen gjallë të tij apo në ndonjë moment tjetër. Duke iu referuar dispozitave të Kodit Penal të Republikës së Shqipërisë, dallojmë disa figura të veprave penale që lidhen me shkeljen e Ligjit Nr. 8045, datë 7.12.1995 “Për ndërprerjen e shtatzënisë”. Por duke parë se këto figura të veprave penale futen në grupin e veprave penale që rrezikojnë jetën dhe shëndetin nga ndërprerja e shtatzënisë ose mosdhënia e ndihmës, kuptohet se qëllimi i këtyre parashikimeve është mbrojtja e shëndetit të gruas shtatzënë dhe jo mbrojtja e së drejtës së fetusit për të jetuar. Ligji Nr. 8045, datë 7.12.1995 “Për ndërprerjen e shtatzënisë” u miratua më tepër si një nevojë për të shmangur abortet e pakontrollueshme dhe nga persona të pa specializuar të cilët vinin në rrezik jetën e grave shtatzëna, në kushtet kur aborti ishte i ndaluar me ligj. Me rendesi ne kete fushe paraqitet edhe Ligji nr. 8876 date 04.04.2002 “Per shendetin riprodhues” ndryshuar me ligjin nr. 11.05.2009, i cili rregullon organizimin dhe mbikëqyrjen e të

⁴¹ Në nenin 14, pika 1 ndryshohet si më poshtë: “1. Veprimtaritë e përcaktuara në këtë ligj përfshihen në kategorinë II.6, të shtojcës së ligjit për licencat. Këto veprimtari licencohen sipas ligjit për licencat.”. 2. Në nenin 23, në fund të pikës 1 fjalët “mbi bazën e udhëzimit të Ministrisë të Shëndetësisë” shfuqizohen.

gjitha veprimtarive që zhvillohen në fushën e shëndetit riprodhues, në institucionet shëndetësore private dhe publike, mbron të drejtat riprodhuese të individit dhe të çiftit dhe siguron që të drejtat riprodhuese të çdo individit të mbrohen në përputhje me ligjet dhe politikat kombëtare me parime të tjera të njohura ndërkombëtare.

Ligji shqiptar ashtu si ligjet e shumë vendeve të tjera, nuk parashikojnë të drejtën absolute të fetusit për të jetuar. Kjo e drejtë nëse do të njihet do të pengonte ushtrimin e të drejtës së grave për të vetëvendosur si pjesë e të drejtës për jetë private, dhe pikërisht të së drejtës së tyre për të ndërprerë shtatëzaninë, në përputhje me kriteret e përcaktuara në ligj. Në keto kushte asnjë person, madje as bashkëshorti, nuk mund të kërkojë qoftë nga gjykata kufizimin e kësaj të drejte⁴². Këtë qëndrim ka mbajtur dhe jurisprudenca e Strasburgut, në një sërë çështjesh, duke përcaktuar se mosnjohja babait, e të drejtës për të kërkuar moskryerjen e ndërprerjes së shtatëzanisë, nuk çënon të drejtën e tij për jetë private dhe familjare, të garantuar edhe nga Konventa Europiane e të Drejtave të Njeriut⁴³.

Ndërprerja e shtatëzanisë pa pëlqim të gruas në shumë vende parashikohet si figurë e veprës penale. Edhe në nenin 93⁴⁴ të Kodit tonë penal “*Ndërprerja e shtatëzanisë pa pëlqim të gruas*.” është figurë e veçantë e veprës penale. Objekti i kësaj vepre është mbrojtja e jetës dhe shëndetit të gruas shtatëzane. Objekti i veprës penale në fjalë është i dyfishtë pasi në aspekte të veçanta mbrohet edhe e drejta e fetusit për të jetuar.

Nga ana objektive, krimi kryhet me veprime që ndërpresin shtatëzaninë në mjedise spitalore publike apo klinika private të lejuara posaçërisht si dhe brenda kohës së lejueshme për ndërprerje, veç rastit kur ndërprerja diktohet nga një shkak shëndetësor i justifikuar. Vepra penale mund të kryhet me anë të veprimeve aktive, kimike (ilaje apo substanca që kanë efekte abortive), fizike, si dhe nga emocionet apo frika. Lind pyetja: A përbën vepër penale ndërprerja e shtatëzanisë, dhënia e informacionit për një medikament i cili shkakton abortin, një gruaje shtatëzane? Në praktikën mjekësore shpesh, mjekët apo farmacistët informojnë pacientët dhe u japin medikamente të cilat shkaktojnë ndërprerjen e shtatëzanisë, duke qenë në dijeni të faktit se pacientja dëshiron të kryejë abortin, jashtë rasteve të përcaktuara në ligj. Legjislacioni ynë parashikon ndalimin e reklamimit të produkteve që shkaktojnë ndërprerjen e shtatëzanisë, ndërkohe që njihet detyrimi i mjekut për të informuar në lidhje me metodat kontraceptive të ofruara⁴⁵. Në asnjë nga këto raste

⁴² Ligj Nr.8045, datë 7.12.1995 “Për ndërprerjen e shtatëzanisë”, neni 6, “Kur është e mundur, në këshillimin dhe marrjen e vendimit për ndërprerjen e shtatëzanisë, merr pjesë edhe bashkëshorti ose prindi.”

⁴³ Çështja “*Paton kundër Mbretërisë së Bashkuar*”.

⁴⁴ Ndërprerja e shtatëzanisë pa pëlqim të gruas, veç rastit kur ndërprerja diktohet nga një shkak shëndetësor i justifikuar, dënohet me gjobë ose me burgim gjer në pesë vjet.

⁴⁵ Ligj Nr.8045, datë 7.12.1995 “Për ndërprerjen e shtatëzanisë”, neni 14: “Në të gjitha rastet e ndërprerjes së shtatëzanisë, mjeku që i kryen ato është i detyruar të informojë gratë për shërbimet e planifikimit familjar dhe t’i këshillojë për metodat kontraceptive që ofron institucioni ku ai punon dhe/ose

nuk ka filluar ndjekja penale për veprën penale të ndërprerjes së shtatëzanisë.

Praktika gjyqësore e huaj ka mbajtur qëndrimin se mjeku i cili jep informacion për medikamente të cilat shkaktojnë ndërprerjen e shtatëzanisë, jashtë rasteve të parashikuara në ligj, mban përgjegjësi penale. Gjykata e Lartë spanjolle ka lënë në fuqi vendimin e një gjykate më të ulët e cila ka dënuar një mjek që i kishte përshkruar një gruaje shtatëzane –e cila donte të abortonte- për të marrë një ilaç që provokonte abort. Kërkuesi pretendoi se gjykata nuk duhet të vlerësonte këtë veprim të mjekut si ndërprerje të shtatëzanisë, strictu sensu, jashtë rasteve të parashikuara në ligj, por duhet ta vlerësonte si një informacion të përgjithshëm për efektet e një medikamenti të dhënë nga mjeku⁴⁶.

Po ashtu shtrohet për diskutim çështja nëse mund të konsumohet kjo vepër penale me anë të mosveprimeve apo do të kemi përgjegjësi penale për mosdhënien ndihmë e cila ka shkakuar dëmtimin e rëndë të shëndetit duke ndërprerë shtatëzaninë. *A priori* nuk mund të përjashtohet mundësia e shkakimit të veprës penale me anë të mosveprimeve, edhe pse nga leximi literal i dispozitës, mund të mos nënkuptohet kjo formë e kryerjes së saj. P.sh. në rastin e mamisë, e cila ka detyrimin të asistojë gruan gjatë lindjes, në mënyrë të qëllimshme, kjo nuk i jep ndihmën e nevojshme dhe shkakton ndërprerjen e shtatëzanisë, plotësohen të gjithë elementët e veprës penale të ndërprerjes së shtatëzanisë, e cila duhet të aplikohet në këtë rast si dispozitë specifike.

Për marrjen në përgjegjësi penale, nuk kërkohet ardhja e ndonjë pasojë tjetër, veç ndërprerjes së shtatëzanisë. Por, e rëndësishme është të theksohet se ndërprerja e shtatëzanisë duhet të sjellë si pasojë vdekjen e fetusit, pasi në rast se fetusi nuk vdes, do të kemi të bëjmë me shkaktim të lindjes së parakohshme. Lindja e parakohshme, (përshpejtimi i qëllimshëm i lindjes) i shkaktohet si pasojë e dëmtimeve të qëllimshme, nuk parashikohet në legjislacionin tonë penal, ndërkohe që ligji penal Italian e parashikon si figurë të posaçme të veprës penale. Në këtë rast nuk bëhet fjalë për vdekjen e fetusit, por vetëm për përshpejtim të kohës që do të duhej normalisht për lindjen duke qenë se dëmtimi shkaktohet në kohën kur fetusi është në gjendje për të jetuar në mënyrë autonome.

Në rast se do të vërtetohej vdekja e fetusit, të maturuar, të aftë për të jetuar në mënyrë autonome, atëherë sipas ligjit Italian do të ketë vrasje me dashje, ndërsa sipas legjislacionit shqiptar, ndërprerja të shtatëzanisë pa pëlqim të gruas. P.sh. në rastin kur nga dëmtimet e shkaktoara gruas, është ndërprerë shtatëzania, si dhe fetusi pasi është shkëputur nga trupi i gruas gjallë, ka jetuar dhe disa orë dhe më pas ka vdekur, si dhe vërtetohet se ka patur mundësi të jetojë në mënyrë autonome por ka vdekur për shkak të dëmtimeve. Edhe në rastin kur fetusi, i shkëputur

institucione të tjera shtetërore e private.”, neni15: “Ndalohet çdo lloj propagande dhe reklamimi, direkt ose indirekt, me fjalë ose figurë, e institucioneve, metodave, medikamenteve e produkteve që shkaktojnë ndërprerje të shtatëzanisë, përveç se në botimet shkencore të destinuar për mjekë dhe farmacistë.”

⁴⁶ Gjykata e Lartë Spanjolle, seksioni penal, vendim datë 03.04.1997.

nga trupi i gruas i gjallë, vdes si pasojë e imaturimit dhe si pasojë e paaftësisë për të jetuar në mënyrë autonome, do të konsumohet vepra penale e ndërprerjes së shtatëzaniës pa pëlqim të gruas.

Nga ana subjektive vepra penale kryhet me dashje, kundër vullnetit të lirë të gruas, pa pëlqimin e saj, me përjashtim të rastit kur ndërprerja diktohet nga një shkak shëndetësor i justifikuar me raport mjekësor dhe mjeku e gjykon të domosdoshme ndërprerjen e shtatëzaniës edhe pa pëlqimin e gruas shtatëzënë. Për efekt të përgjegjësisë penale, nuk ka rëndësi koha e shtatëzaniës, por kërkohet që subjekti ta dijë se gruaja është shtatëzënë dhe i shkaktohet ndërprerja me dashje⁴⁷. Plagosja e rëndë e cila ka sjellë si pasojë ndërprerjen e shtatëzaniës parashikohet si figurë e veçantë e veprës penale në seksionin për veprat penale të kryera kundër shëndetit, dhe jo në seksionin e veprave penale që rrezikojnë jetën dhe shëndetin e gruas nga ndërprerja e shtatëzaniës. Ndërsa, në rast se ndaj gruas përdoret dhunë fizike apo psikike personat do të përgjigjen për plagosje të rëndë kur si pasojë ka ardhur ndërprerja e shtatëzaniës. Ndërprerja e shtatëzaniës pa pëlqimin e gruas kryhet me veprime direkte për ndërprerjen e shtatëzaniës, kundër dëshirës. Dallimi në të dy dispozitat qëndron si në objekt ashtu dhe në anën objektive. Në vlerësimin e këtij kriteri mendojmë se duhet marrë parasysh si gjendja aktuale e gruas ashtu dhe e ardhmja e parashikueshme, duke mos u fokusuar vetëm në rreziqet në momentin e marrjes së vendimit. Nuk duhet të përfshihen rastet kur shtatëzania është thjesht e padëshirueshme apo e papërshtatshme për nënën dhe familjen e saj, por duhet të vlerësohet se sa arsye sociale ndikojnë në mirëqenien dhe shëndetin fizik e mendor të gruas. Proçesi fiziologjik ndërpritet për shkak të veprimeve të mjekut, personelit mjekësor, apo personave të tjerë, dhe jo për shkaq natyrale, si pasojë e një sëmundjeje, apo gjendjes shëndetësore të gruas.

4.1. Problematikat e abortit në vendin tonë: aborti selektiv dhe ai i kryer nga vajzat në moshë të re (të mitur)

Në vijim të këtij studimi mendojmë se ka vlerë të trajtojmë cilat janë realisht problematikat që hasen në vendin tonë në kuadër të mbrojtjes së jetës, fetusit, dhe çështjeve të abortit.

Neni 4 i ligjit mbi abortin parashikon se, mjeku specialist prej të cilit kërkohet ndërprerja e vullnetshme e shtatëzaniës, është i detyruar të informojë gruan për të gjitha rreziqet dhe komplikimet që i sjell ndërprerja e shtatëzaniës, të drejtat që i garantohen me ligj për familjen, nënën dhe fëmijën, për institucionet dhe organizmat që mund të ofrojnë ndihmë morale dhe financiare dhe për klinikat që i kryejnë ndërprerjet e shtatëzaniës. Pasi gruaja të marrë të gjitha udhëzimet dhe informacionet përkatëse, mjeku kërkon konfirmimin me shkrim të kërkesës, 7 ditë

⁴⁷ Elezi, 2013:84.

pas kërkesës së parë⁴⁸. Kur kërkesa bëhet nga një vajzë e mitur 16 vjeçare, përveç kërkesës së saj, kërkohet edhe miratimi i një personi i cili ushtron autoritetin prindëror ose të kujdestarit ligjor të saj⁴⁹. Neni 9 i këtij ligji përcakton afatet brenda të cilave mund të lejohet ndërprerja e shtatëzaniës dhe në paragrafin e parë të këtij neni përcaktohet se “Ndërprerja e shtatëzaniës për arsye mjekësore mund të bëhet deri në javën e 22 të shtatëzaniës, në rast se një komision i përbërë nga 3 mjekë, pas ekzaminimit dhe konsultimit, gjykon se vazhdimi i shtatëzaniës dhe/ose lindja e fëmijës rrezikon jetën ose shëndetin e gruas.” Pra, ky paragraf përcakton afatin 22 javor vetëm nëse rrezikohet shëndeti i gruas sepse në rastet kur “komisioni gjykon se fetusit ka keqformime të papajtueshme me jetën, apo sëmundje invaliduese me trajtim të pasigurt, vendos për ndërprerjen e shtatëzaniës në çdo kohë”⁵⁰. Kurse në rast se gruaja vlerëson se shtatëzania e saj krijon probleme psikosociale, ndërprerjen mund ta bëjë brenda javës së 12, por edhe deri në javën e 22⁵¹, nëse komisioni i përbërë nga 3 specialistë mjekë, punonjës socialë, juristë, pas ekzaminimit dhe konsultimit, gjykon se shtatëzania është rezultat i përdhunimit ose një krimi tjetër seksual, si dhe arsye të tjera të vërtetuara sociale. së shtatëzaniës janë të evidentuara keqformimet, deformimet, sëmundjet që janë të pashërueshme, si dhe nëse shtatëzania është rezultat i një përdhunimi apo

Ligji në nenin 15 të tij ndalon në mënyrë kategorike propagandën dhe reklamimin, direkt ose indirekt, nga ana e institucioneve të metodave, medikamenteve dhe produkteve që shkaktojnë ndërprerje të shtatëzaniës, përveç se kur këto informacione publikohen në botimet shkencore të destinuara për mjekë dhe farmacistë. Neni 16 i Ligjit Nr. 8045, datë 7.12.1995 “Për ndërprerjen e shtatëzaniës” përcakton se mjeku nuk është i detyruar të kryejë ndërprerje të shtatëzaniës kundër vullnetit të tij. Mund të konstatojmë se sipas të dhënave që i përmendëm ligji mbi abortin është liberal dhe kryerja e abortit bëhet pa frikë se do të jetë gruaja e përndjekur për akt penal.

Përndjekja penale, sipas këtij ligji dhe udhëzimeve, mund të aplikohet vetëm për mjekun specialist, nëse i shkel dispozitat e ligjit të miratuar nga Ministria⁵². Në Shqipëri, Kodi ynë Penal në seksionin V të tij ku parashikohen veprat penale që rrezikojnë jetën dhe shëndetin nga ndërprerja e shtatëzaniës ose mosdhënia

⁴⁸ Shih nenin 6 të Ligjit Nr.8045, datë 7.12.1995 “Për ndërprerjen e shtatëzaniës” i cili përcakton se “Në rast se gruaja, pas marrjes së informacionit të përmendur në nenin 4, përsërit kërkesën e saj për ndërprerjen e shtatëzaniës, mjeku kërkon konfirmimin me shkrim të kërkesës. Ky konfirmim kërkohet pasi të kenë kaluar të paktën 7 ditë nga kërkesa e parë.”

⁴⁹ Shih nenin 8 të Ligjit Nr.8045, datë 7.12.1995 “Për ndërprerjen e shtatëzaniës”

⁵⁰ Shih nenin 9 paragrafi 2 të Ligjit Nr.8045, datë 7.12.1995 “Për ndërprerjen e shtatëzaniës”

⁵¹ Shih nenin 10 dhe 11 të Ligjit Nr.8045, datë 7.12.1995 “Për ndërprerjen e shtatëzaniës”

⁵² Këtu po japim vetëm një shifër të aborteve të kryera në Shqipëri, sipas B. Ç. Vetëm në Tiranë ka patur çdo vit rreth 10.000 aborte, kundrejt 7000 - 8000 lindjeve. Të gjitha këto aborte janë të regjistruara, por një numër i madh i aborteve bëhet në mënyrë të fshehur, ilegalisht. Prandaj numri i mesipërm mund të jetë edhe më i madh.

e ndihmës e trajton abortin apo ndërprerjen e shtatëzaniës është e paraqitur në nenet 93-95. Periudha brenda të cilës mund të lejohet aborti nuk është objekt i rregullimit të këtij Kodi pasi kjo përcaktohet sipas udhëzimeve dhe vendimeve të marra nga Ministra e Shëndetësisë. Neni 93 i Kodit penal parashikon dënime me gjobë ose me burgim gjer në pesë vjet për ndërprerje të shtatëzaniës pa pëlqim të gruas, veç rastit kur ndërprerja diktohet nga një shkak shëndetësor i justifikuar.

Pra, gruaja e ka të drejtën e abortit vetëm nëse rrezikohet shëndeti i gruas apo jeta e saj, dhe atë nëse kanë kaluar 10 javë, 20 javë po edhe në çdo kohë të shtatëzaniës. Para 10 javëve të shtatëzaniës gruaja e ka të drejtën e abortit pa asnjë procedurë të veçantë, pavarësisht se për çfarë arsye. Nëse kanë kaluar 10 javë pas ngjizjes, gruaja mund të kërkojë ndërprerje të shtatëzaniës duke bërë kërkesën me shkrim që i dërgohet komisionit të posaçëm për këtë çështje, por paraprakisht duhet të jenë të evidentuara këto dukuri: në bazë të indikacioneve medicinale konstatohet se gjatë shtatëzaniës apo edhe pas lindjes, mund të vijë deri te keqësimi i rëndë i shëndetit të gruas apo edhe deri te vdekja e saj; kur mund të pritët se fëmija do të lindë me mungesa të rënda psikike dhe trupore, bazuar në indikacionet eugjenike; kur ngjizja ka qenë pasojë e dhunimit, marrëdhënies seksuale me personin e paaftë apo me personin e mitur.

Sjellim në këtë paragraf disa nga problematikat aktuale që po kalon shoqëria jonë lidhur me abortin që vitet e fundit po konsiderohen shqetësuese: aborti në moshë të re dhe aborti selektiv. Gjatë viteve të fundit është vënë re një rritje e tendencave për abortet në moshe të re dhe ato selektive. Ashtu si në shumë vende të Evropës Lindore dhe Shqipëria ka nivel shumë të lartë të abortit. Në Shqipëri përqindja e abortit është 230 aborte për 1.000 lindje të gjalla, ndërkohë që përqindja mesatare e Evropës është 28 për 1.000 lindje të gjalla. Statistikat në vendin tonë duket që janë vërtetë shqetësuese. Gjithsesi shifrat mbeten ende të diskutueshme pasi nuk ka të dhëna të sakta lidhur me këtë fenomen. Arsyeja kryesore lidhur me mungesa të tilla raportimi lidhet me abortet që bëhen në klinika private dhe ato që bëhen privatisht nga vetë femrat nëpërmjet marrjes së pilulave⁵³. Grup-moshat më të prekura janë ato nga 13 deri në 18 vjeç⁵⁴. Numri i aborteve nga adoleshentet sa vjen e rritet, pavarësisht se bëhet fjalë për një brez jo pak të informuar lidhur me metodat për t'u mbrojtur nga shtatëzanië. Shqetësuese mbetet sidomos kryeqyteti, ku, referuar të dhënave nga dy maternitetet në Tiranë, paraqiten për abort të paktën tri raste në javë.

Po në të njëjtat nivele mbetet edhe aborti selektiv: shumë prindër, pasi mësojnë se fëmija që do sjellin në jetë nuk është i seksit mashkull, preferojnë ta abortojnë.

Ky fakt shqetësues është konfirmuar edhe nga studimi i kryer mbi balancat gjinore të lindjeve në vendin tonë. Studimi vë në dukje se popullsia shqiptare ka qenë e dominuar nga meshkujt për një kohë të gjatë, por vitet e fundit është vënë re një rritje e mëtejshme e këtij dominimi. Kjo pasi në vend po lindin më shumë meshkuj se femra, duke e çuar raportin e lindjeve femra-meshkuj në 100 femra të lindura kundrejt 111 meshkujve. Më i dukshëm ky fenomen i dëshirës për të sjellë në jetë vetëm meshkuj është në Dibër, Durrës, Lezhë dhe Fier, ndërsa më i zbutur në qytetet juglindore. (Gjoncaj: 2010).

Ligji Nr.8045, datë 7.12.1995 “Për ndërprerjen e shtatëzaniës” garanton respektimin e çdo qenie njerëzore që në fillim të jetës së tyre, pra që në fazën e konceptimit. Shtatëzania deri në 22 javë mund të ndërpritët për një sërë arsyesh shëndetësore, përfshirë edhe ato psikosociale të përcaktuara, në zbatim të këtij ligji nga Ministria e Shëndetësisë. Në to nuk përfshihet aborti për zgjedhjen e seksit. Një tjetër ligj që ndihmon në frenimin e këtij fenomeni është edhe ai me numër 10 339, datë 28.10.2010 “Për Aderimin e Republikës së Shqipërisë në Konventën për të Drejtat e Njeriut dhe Biomjeksinë”. Një kapitull i veçantë i ligjit merr në mbrojtje personat që të mos diskriminohen, po ashtu parashikon zhvillimin e testeve gjenetike vetëm për shmangien e sëmundjeve gjenetike të trashëguara. Për herë të parë dy nene të veçanta të ligjit marrin në mbrojtje embrionet. Kështu, ndalohet përdorimi i teknikave që synojnë modifikimin e gjenomit njerëzor, si dhe zgjedhjes së gjinisë fëmijës së ardhshëm. Ky miratim i kësaj Konvente vjen duke vlerësuar se progresi në biologji dhe mjekësi duhet të përdoret për përfitimin e brezave të tanishëm dhe të ardhshëm, të ndërgjegjshëm se keqpërdorimi i biologjisë dhe mjekësisë mund të çojë në akte që rrezikojnë dinjitetin njerëzor dhe duke theksuar nevojën për bashkëpunim ndërkombëtar, në mënyrë që dhe gjithë popullata shqiptare të mund të gëzojë përfitimet e biologjisë dhe mjekësisë, është parë e arsyeshme që edhe vendi jonë të aderojë në këtë Konventë”. Ndërsa neni 14 i ligjit flet pikërisht për mospërzgjedhjen e gjinisë duke cituar se: “Përdorimi i teknikave të riprodhimit me ndihmën e elementeve mjekësore nuk lejohet për qëllim të zgjedhjes së gjinisë së fëmijës së ardhshëm, përveç rasteve kur duhet të shmangët një sëmundje e rëndë e trashëguar e lidhur me gjininë”. Për të gjitha sa më sipër, Ministria e Shëndetësisë e konsideron ndërprerjen e shtatëzaniës me qëllim përzgjedhjen e seksit fetal, si një veprim absurd, moralisht dhe ligjërish të dënueshëm.

5. Konkluzione dhe rekomandime

Shumë vende të Evropës, gjatë diskutimeve dhe nënshkrimit të Konventës së Këshillit të Europës mbi të Drejtat e Njeriut dhe Biomjekësinë, nuk arritën të kenë një konsensus lidhur me përcaktimin e embrionit, e si rrjedhojë, ishin në pamundësi për të përfshirë kërkimet mbi embrionin në Konventë. Konventa

⁵³ Pilula e abortit RU486 u aprovua nga FOOD & DRUG administration në vitin 2000 në SH.B.A. Ajo përdoret deri në 7 javë (49 ditë) shtatëzani e kombinuar dhe me një tablete tjetër për të shkaktuar kontraksionet uterine dhe më vonë abort të plotë.

⁵⁴ Sipas disa mjekeve të tjere në spitalet shtetërore dhe klinikat private grupmoshat janë 15 deri në 19 vjeç.

Europiane për të Drejtat e Njeriut u lë vendeve anëtare një marzhë/hapësirë vlerësimi lidhur me çështjen e fillimit të jetës. Kjo në varësi të standardeve kombëtare, kulturës, drejtimit fetar të çdo vendi anëtar të saj. Kjo për shkak se edhe vetë Shtetet Anëtare kanë qenë në pamundësi për të zgjidhur konfliktet ndërmjet tyre për çështjen. Në ditët e sotme, statusi i embrionit dhe/ose fetusit ka filluar të ketë njëfarë mbrojtjeje si rrjedhojë e progresit shkencor dhe pasojave potenciale të kërkimeve në inxhinierinë gjenetike, rikrijimin mjekësor të vëzhguar (*in vitro*) ose eksperimente mbi embrionin. (Izumi, 2011:19)

Si në jurisprudencën e Shteteve të Bashkuara të Amerikës⁵⁵, ashtu dhe në jurisprudencën e Gjykatës Europiane për të Drejtat e Njeriut⁵⁶ vihet re se e drejta e fetusit për jetën ka qenë gjithmonë e lidhur me të drejtën e gruas për të vendosur vetë për trupin e jetën e saj. Sipas jurisprudencës së SHBA-së, e drejta për privatësi mbrohet nga Amendamenti i 14 i Kushtetutës. E drejta për proces të rregullt, e parashikuar në këtë Amendament, mbron ndër të tjera dhe të drejtën për privatësi⁵⁷ në të cilën hyn dhe e drejta e gruas për të kryer abort.

Duke i rikthyer edhe njëherë konceptit të jetës, Konventa në fakt nuk jep një përcaktim të qartë për jetën, gjithashtu ajo nuk përcakton kufijtë e fillimit dhe të përfundimit të mbrojtjes që kjo Konventë i bënë të drejtës së jetës. Për këtë arsye por dhe për shkak të mungesës së kompromisit ligjor në nivel evropian dhe shkencor në lidhje me çështjen, tashmë i përket hapësirës së vlerësimit të Gjykatës Evropiane të të Drejtave të Njeriut. Sipas Gjykatës, shtetet duhet të gëzojnë në këtë sferë, pavarësisht nga interpretimi i Konventës, një “*instrument jetik që duhet të interpretohet në dritën e kushteve të ditëve të sotme*”. Një problem që lidhet me të drejtën e jetës pra ka të bëjë me fillimin dhe me mbarimin e jetës fizike të qenies njerëzore. Pra ndalim tek termi “çdo njeri”, i përdorur në nenin 2 të KEDNJ. Në kontekstin e nenit 2 të KEDNJ-së konceptit i “Jetës” nënkupton jetën njerëzore. A do të kuptohet edhe fetusit me këtë term apo jo? Në qoftë se po, kjo do të sillte që aborti, në parim, të ndalohej nga ligjvënësi dhe të kishte ndjekje penale nga organet përkatëse. Së pari, duhet thënë dhe për të gjithë është më se e qartë, se në këtë çështje ndërthuren pikëpamje sociale, morale, fetare, politike, juridike, shëndetësore etj. Së dyti, duhet thënë se si në rrafshin kombëtar, ashtu edhe në atë ndërkombëtar, nuk ka një konsensus. Megjithatë, duke i referuar Komisionit Europian të të Drejtave të Njeriut, me termin “çdo njeri”, të përdorur në KEDNJ, nuk i është njohur fetusit e drejta absolute për jetë, por edhe në gjykatë, nuk është paraqitur për gjykim ndonjë çështje që të kërkojë një zgjidhje të qartë dhe të prerë lidhur me abortin. Çështja e lejimit të abortit ka qenë objekt diskutimesh kontradiktore që në fillimet e lindjes së konceptit të abortit. Në fakt, në mungesë të një kompromisi evropian

(apo mbarë botëror) ligjor apo shkencor në lidhje me çështjen, Komisioni, gjatë kohës kur ende ekzistonte, dhe madje edhe Gjykata tani, nuk ka vullnetin për të vendosur standarde të sakta në këtë kuadër. Nga ana tjetër Gjykata e Strasburgut u shpreh se nuk ka një interpretim në lidhje me çështjen nëse një fëmijë që nuk ka lindur ende mund të konsiderohet një person për qëllimet e nenit 2 të Konventës Europiane për të Drejtat e Njeriut. Siç e përcaktoi edhe Gjykata në çështjen e *Vo kundër Francës*: ... çështja se kur fillon e drejta për jetën i përket hapësirës së vlerësimit që Gjykata zakonisht konsideron se, Shtetet duhet të gëzojnë në këtë sferë, pavarësisht nga interpretimi i Konventës, një “instrument jetik që duhet të interpretohet në dritën e kushteve të ditëve të sotme” (...). Ashtu si legjislacionet e shteteve amerikane, edhe legjislacionet e vendeve anëtare të KEDNJ ndryshojnë në mënyrë të konsiderueshme nga njëri tjetri lidhur me përgjigjen e pyetjes se kur fillon jeta dhe përcaktimin e nocionit “njeri”. Në fushën shkencore ka dy qëndrime mbi statusin moral të embrionit e si rrjedhojë dhe të mbrojtjes ligjore që i ofrohet: - embrionet njerëzore nuk konsiderohen qenie njerëzore, e si rrjedhojë mbrojtja që u ofrohet është relative; dhe qëndrimi i dytë, se embrionet njerëzore kanë të njëjtin status moral si qeniet njerëzore e si rrjedhojë mbrojtja që i ofrohet të dyve është e njëjtë. Shumë vende të Evropës, gjatë diskutimeve dhe nënshkrimit të Konventës së Këshillit të Europës mbi të Drejtat e Njeriut dhe Biomjekësinë, nuk arritën të kenë një konsensus lidhur me përcaktimin e embrionit, e si rrjedhojë, ishin në pamundësi për të përfshirë kërkimet mbi embrionin në Konventë.

Konventa Europiane për të Drejtat e Njeriut u lë vendeve anëtare një marzh/hapësirë vlerësimi lidhur me çështjen e fillimit të jetës. Kjo në varësi të standardeve kombëtare, kulturës, drejtimit fetar të çdo vendi anëtar të saj. Kjo për shkak se edhe vetë Shtetet Anëtare kanë qenë në pamundësi për të zgjidhur konfliktet ndërmjet tyre për çështjen. Në ditët e sotme, statusi i embrionit dhe/ose fetusit ka filluar të ketë njëfarë mbrojtjeje si rrjedhojë e progresit shkencor dhe pasojave potenciale të kërkimeve në inxhinierinë gjenetike, rikrijimin mjekësor të vëzhguar (*in vitro*) ose eksperimente mbi embrionin.

Ligji shqiptar po ashtu si ligjet e shumë vendeve të tjera, nuk parashikojnë të drejtën absolute të fetusit për të jetuar. Kjo e drejtë nëse do të njihej do të pengonte ushtrimin e të drejtës së grave për të vetëvendosur si pjesë e të drejtës për jetë private, dhe pikërisht të së drejtës së tyre për të ndërprerë shtatzëninë, në përputhje me kriteret e përcaktuara në ligj. Në këto kushte asnjë person, madje as bashkëshorti, nuk mund të kërkojë qoftë nga gjykata kufizimin e kësaj të drejte. Praktika gjyqësore e huaj ka mbajtur qëndrimin se mjeku i cili jep informacion për medikamente të cilat shkaktojnë ndërprerjen e shtatzënisë, jashtë rasteve të parashikuara në ligj, mban përgjegjësi penale. Mbrojtja dhe respektimi i të drejtës së jetës së individit, e konceptuar dhe e sanksionuar si një nga të drejtat më themelore të njeriut, qëndron në themel të legjislacionit tonë kushtetues dhe të atij penal e procedurial

⁵⁵ *Roe v. Wade*, 410 U.S. 113 (1973); *Doe v. Bolton*, 410 U.S. 179 (1973); *United States v. Vuitich*, 402 U.S. 62 (1971).

⁵⁶ *X v. the United Kingdom* (ECtHR).

⁵⁷ i.d. 7.

penal. Jeta e personit mbrohet me ligj. Në këtë mënyrë është sanksionuar koncepti juridik i mbrojtjes së jetës njerëzore në Kushtetutën e Republikës së Shqipërisë. Ky formulim shpreh qartë dhe në mënyrë të drejtpërdrejtë mbrojtjen e jetës së njeriut, e cila përbën një vlerë kushtetuese. Duke ardhur në legjislacionin shqiptar, kemi parasysh legjislacionin përkatës në këtë fushë, ku Ligji nr. 8045, datë 07.12.1995 Për ndërprerjen e shtatzanisë”, njuh të drejtën e ndërprerjes së vullnetshme të shtatzanisë, vetëm në disa kushte të caktuara.

Një specifikë lidhur me abortin në shoqërinë shqiptare e cila vitet e fundit po konsiderohet shqetësuese ka të bëjë me abortin selektiv. Gjatë viteve të fundit është vënë re një rritje e tendencave për abortet selektive, ku shumë prindër, pasi mësojnë se fëmija që do sjellin në jetë nuk është i seksit mashkull, preferojnë ta abortojnë. Ky fakt shqetësues është konfirmuar edhe nga studimi i kryer mbi balancat gjinore të lindjeve në vendin tonë. Studimi vë në dukje se popullsia shqiptare ka qenë e dominuar nga meshkujt për një kohë të gjatë, por vitet e fundit është vënë re një rritje e mëtejshme e këtij dominimi. Për të gjitha sa më sipër, Ministria e Shëndetësisë e konsideron ndërprerjen e shtatzënisë me qëllim përzgjedhjen e seksit fetal, si një veprim absurd, moralisht dhe ligjrisht të dënueshëm.

Nga studimi në fjalë me shumë modesti po sjellim këtu disa rekomandime.

1. Autoritetet shtetërore duhet të marrin masa të përshtatshme, konkrete dhe efektive për mbrojtjen e jetës së shtetasve. Rekomandohet në këtë drejtim rritja e vazhdueshme e autoritetit të shtetit të të drejtës.
2. Për respektimin e të drejtës së jetës nevojiten reforma ligjore dhe mekanizma zbatues efektiv.
3. Sa i takon nenit 2 KEDNJ duhen ndjekur nga afër zhvillimet e fundit dhe të kemi një përqaasje të plotë me këto rende juridike mbikombëtare.
4. Shqipëria duhet të garantojë respektimin e të drejtave të njeriut dhe lirive themelore, mbi të drejtën për të jetuar dhe të drejtën e abortit në bazë të zhvillimeve të fundit dhe bashkëkohore lidhur me këto koncepte.
5. Shqipëria duhet të sigurojë të drejtën e jetës shtetasve të vet me të gjitha mënyrat përfshirë këtu edhe nga gjykatat, të cilat janë tepër të rëndësishme për zbatimin e kësaj të drejte themelore. Po ashtu gjykatat në mënyrë të veçantë duhet medoemos të mbajnë parasysh jurisprudencën e GJEDNJ-së lidhur me çështjet që implikon garantimi i të drejtës së jetës
6. Gjyqtarët duhet të trajtohen në vazhdimësi mbi këtë jurisprudencë dhe praktikë gjyqësore.
7. Sa i takon çështjeve të abortit, në vendin tonë duhen marrë masa urgjente për reduktimin në maksimum të abortit në moshë të vogël dhe abortit selektiv. Masat konkrete për eliminimin e fenomenit të abortit selektiv dhe atij në moshë të vogël, që prek në mënyrë të drejtpërdrejtë vendin tonë, duhet të

trajtohen jo nga pikëpamja modifikimeve ligjore por ato sociale. Një vlerë të vecantë këtu merr çështja e parandalimit dhe planifikimit familjar.

8. Edukimi i të rinjve (vajza dhe djem) dhe sidomos vajzave në moshë të re mbetet gjithsesi një çështje tepër e rëndësishme dhe prioritare.

Bibliografia

1. Akandji-Kombe Jean-Francois, (2005), *Detyrimet pozitive sipas Konventës Europiane të Drejtave Të Njeriut. Udhërrefyes për përdorimin e Konventës Evropiane të Drejtave të Njeriut*, Këshilli i Europës, Manual i të drejtave të njeriut, fq. 20-35.
2. Alfredson, Gundumur et. Al. 1999. *The Universal Declaration of Human Rights*. Oslo: Scandinavian University Press.
3. Alston, Philip and James Crawford (eds.). 2000. *The Future of UN Human Rights Treaty Monitoring*. Cambridge: Cambridge University Press.
4. Anastasi A., (2010) *Të drejtat e gruas në legjislacionin shqiptar*, Tiranë.
5. Baxi, U., (2002). *The Future of Human Rights*. Oxford University Press.
6. Blaser. (2000) 'Eutanazia dhe të Drejtat e Njeriut
7. Buonnano, L., & Nugent, N., (2013). *Politikat dhe proceset e politikave të Bashkimit Europian, Kosovë*: Universum Press,
8. Canaj E., & Bana S., (2014). *E drejta e Bashkimit Europian*. Tiranë: Arbëria 07.
9. Council of Europe (ed.) (2000) *Human Rights in International Law*, Basic texts. Strasbourg: Council of Europe Publishing.
10. Daci, J. (2011). *Të drejtat e njeriut*. botimi i III, Tiranë: Julvin 2.
11. Deklarata Universale e të Drejtave të Njeriut
12. Dobjani E., (2002) Fjala e hapjes në Konferencën Kombëtare "Shteti dhe shoqëria civile në mbrojtje të të drejtës së jetës", mbajtur ne Konferencen Kombëtare, "Shteti dhe shoqëria civile në mbrojtje të të drejtës së jetës", Tirane, Luarasi.
13. ELEZI - S. Kaçupi - M. HAXHIA. (2001). "Komentari i Kodit Penal të Republikës së Shqipërisë", Tiranë.
14. Elezi I., (2002) *Mbrojtja e të drejtës për të jetuar- si e drejta më themelore e njeriut*, kumtesë në Konferencën Kombëtare "Shteti dhe shoqëria civile në mbrojtje të të drejtës së jetës".
15. Elezi, I. 2009, E Drejta Penale, pjesa e posacme, ERIK. Tirane.
16. Ermir Dobjani (2002) Konventa Europiane për Mbrojtjen e të Drejtave dhe Lirive Themelore të Njeriut Fjala e hapjes në Konferencën Kombëtare "Shteti dhe shoqëria civile në mbrojtje të të drejtës së jetës", mbajtur ne Konferencen Kombëtare, "Shteti dhe shoqëria civile në mbrojtje të të drejtës së jetës", Tirane, Luarasi.
17. Gjoncaj A. (2010) "Raport i pakuilibruar midis sekseve në lindje në Shqipëri".
18. Gomien, D. (2005). *Udhëzues i shkurtër për Konventën Europiane të të Drejtave të Njeriut*. Universiteti i Oslos.
19. Gruda, Z. (2000). *Mbrojtja ndërkombëtare e të drejtave të njeriut*. (Volumi 1&2), Prishtinë: TIMEGATE.
20. Ilir Panda, (2002) *E drejta e jetës sipas Konventës europiane për të drejtat e njeriut*, kumtesë e mbajtur ne Konferencën Kombëtare, *Shteti dhe shoqëria civile ne mbrojtje te te drejtës se jetes*, Tirane, Luarasi.
21. Janis, M. (2000). *E drejta europiane e te drejtave te njeriut*. Prishtine.

22. Kodi Penal i Shqipërisë i vitit 1995.
23. Konventa Europiane për Mbrojtjen e të Drejtave dhe Lirive Themelore të Njeriut
24. Konventa për “mbrojtjen e grave shtatëzana” Nr. 103 në vitin 1952
25. Kristo, V., (2007) *Kontrrolli kushtetues i pajtueshmërisë së legjislacionit shqiptar me standardet e KEDNJ*, kumtesë në Konferencën Kombëtare, *Përmirësimi i cilësisë së zbatimit të KEDNJ nëpërmjet zgjerimit të bashkëpunimit ndërmjet institucioneve vendase*, Tirane, 1.
26. Kushtetuta e Republikës së Shqipërisë.
27. Ligj nr. 10 339, datë 28.10.2010 “Për Aderimin e Republikës së Shqipërisë në konventën për të drejtat e njeriut dhe Biomjeksinë”.
28. Ligji nr. 10107 datë 30.03.2009 “Për kujdesin shëndetësor në Republikën e Shqipërisë”
29. Ligji nr. 8045 datë 07.12.1995 “Për ndërprejren e shtatëzanisë”
30. Naço, N. (2002) *Roli i prokurorisë në parandalimin dhe luftën kundër krimeve të jetës*, kumtesë në Konferencën Kombëtare “Shteti dhe shoqëria civile në mbrojtje të të drejtës së jetës”,
31. Pakti Ndërkombëtar mbi të drejtat Ekonomike, Shoqërore dhe Kulturore
32. Pakti Ndërkombëtar mbi të drejtat Civile dhe Shoqërore
33. Tepshi A., (2016) E drejta e jetës. Mbrojtja e kësaj të drejte referuar nenit 2 KEDNJ. Çështjet e fetusit, abortit dhe eutanazisë. Punim doktore on line <http://www.uet.edu.al/index.php/sq/publikimet>
34. Toska Dobjani E., (2011) *Gjykata kushtetuese shqiptare si nje mjet ankimi efektiv në kuadër te Konventës Europiane të të drejtave të njeriut në lidhje me mosekzekutimin e vendimeve gjyqësore të formës së prerë*, Revista Shqiptare Ligjore, vol. 1, fq. 25-35.
35. Weston, Burt H. - Stephen P. M., (1999) *The Future of International Human Rights*. New York: Transnational.

Një opinion juridik mbi nenin 88 referuar rekomandimeve të komisionit të Venecias mbi reformën në drejtësi _____

_____ **Prof. Asoc. Hemion Braho** _____

Abstrakt

Ky artikull shqyrton shkurtimisht situatën në lidhje me të ashtuquajturat “vendet e rezervuara” përsa I përket komisioneve parlamentare përzgjedhëse të Këshillit të Lartë të Gjyqësorit (KLGJ), Këshillit të Lartë të Prokurorisë (KLP), Komisionit të Pavarur të Kualifikimit (KPK) dhe Kolegjit të Pavarur të Kualifikimit (KPK). Pavarësisht një lloj konsensusi të arritur mbi pika madhore, nga debatet e ndryshme, duket sikur ka mbetur pa zgjidhur ende interpretimi dhe zbatimi i nenit 88 të rekomandimeve të Komisionit të Venecias. Nga një anë opozita argumenton se formula e tanishme, pra votimi në Kuvend dhe kalimi i kësaj të drejte Këshillit të Emërimeve (organ kolegjal që do krijohet nga reforma) në rast të mos arritjes së shumicës, sjell si pasojë faktin që do të jetë K.L.E.-ja dhe jo Kuvendi institucioni që do i bëjë realisht emërimet. Forcat qeverisëse kanë bërë, në të kundërt, propozime që lidhen më mazhorancën përzgjedhëse. Fokusi këtij punimi është pikërisht tentative për të gjetur një të “vërtetë juridike” mbi këtë temë.

Fjalë kyçe: *Neni 88, reforma në drejtësi, Komisioni Venecias, Këshilli Lartë i Gjyqësorit, Këshilli i Lartë i Prokurorisë, Komisioni i Pavarur i Kualifikimit, Kolegji Pavarur i Kualifikimit.*

Politika shqiptare ka diskutuar dhe debatuar në mënyrë të ashpër reformën në drejtësi dhe këto debate janë bërë shkas për të mos votuar këtë reformë ligjore. Pavarësisht një lloj konsensusi të arritur mbi pika madhore, nga debatet e ndryshme, duket sikur ka mbetur pa zgjidhur ende interpretimi dhe zbatimi i nenit 88 të